

TERVEET TILAT 2028 -OHJELMAN LOPPUARVIOINTI

9/2025

Sisällys

1	JOHDANTO	1
1.1	TAUSTA JA TAVOITTEET	1
1.2	AINEISTOT JA MENETELMÄT.....	3
2	OHJELMAN TAVOITTEET JA TOIMEENPANO	6
2.1	TAVOITTEENASETTELU	6
2.2	TOIMEENPANO JA TOIMENPITEIDEN KOHDENTUMINEN	9
3	TOIMENPITEIDEN TOTEUTUMINEN.....	12
3.1	OHJELMAN TOIMENPITEIDEN TOTEUTUS	12
3.2	TERVEET TILAT -TOIMINTAMALLI.....	19
3.3	VIESTINTÄ JA VUOROVAIKUTUS	23
4	OHJELMAN TULOKSET JA VAIKUTUKSET.....	28
4.1	TULOKSET JA VAIKUTUKSET.....	28
4.2	JATKOTARPEET SISÄILMATEEMASSA.....	38
5	JOHTOPÄÄTÖKSET JA KEHITTÄMISTARPEET	42
5.1	JOHTOPÄÄTÖKSET	42
5.2	KEHITTÄMISTARPEET	44

1 Johdanto

Tässä luvussa on kuvattu arvioinnin taustaa, tavoitteita ja käytettyjä menetelmiä.

1.1 Tausta ja tavoitteet

Terveet tilat 2028 on alun perin 10-vuotinen toimenpideohjelma (jatkossa Terveet tilat -ohjelma), jonka tavoitteena oli tervehdyttää julkiset rakennukset sekä tehostaa sisäilmasta oireilevien ja sairastuneiden hoitoa ja kuntoutusta. Ohjelman tavoitteiden saavuttamiseksi keskeinen keino on ollut ennakoivan ja ennaltaehkäisevän toimintavan edistäminen ja vakiinnuttaminen julkisessa kiinteistönpidossa niin, että rakennusten kunto, sopivuus käyttötarkoitukseensa ja käyttäjien kokemukset tarkistetaan ja arvioidaan säännöllisesti. Terveiden ja hyvinvoinnin edistämisen osalta tavoitteena on ollut kehittää terveydenhoito- ja työsuojelualan osaamista sisäilmasta oireilevien tunnistamiseksi sekä hoidon ja kuntoutuksen kehittämiseksi.

Ohjelmaa ovat toteuttaneet hallinnonaloillaan opetus- ja kulttuuriministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, ympäristöministeriö ja valtioneuvoston kanslia. Ohjelman koordinaatiovastuu siirtyi valtioneuvoston kanslialta ympäristöministeriölle 1.1.2024. Valtioneuvoston kanslia vastasi koordinaatiosta vuosien 2018–2023 ajan.

Terveet tilat -ohjelmassa on toteutettu toimia seitsemällä toimenpidealueella. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen koordinoima Kansallinen sisäilma ja terveys -ohjelma (jatkossa Sisäilmaohjelma) on toteuttanut terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen liittyviä toimenpiteitä sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla. Sisäilmaohjelman toimenpiteet ja tulokset on huomioitu tässä arvioinnissa osana ohjelman kokonaisuutta.

Ohjelman toimenpidealueet:

1. Julkisten rakennusten kunnon selvittäminen ja Terveet tilat -toimintamallin kehittäminen
2. Vuorovaikutus ja viestintä
3. Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen
4. Rakentamiseen, kiinteistöjen käyttöön ja ylläpitoon liittyvien prosessien vahvistaminen
5. Terveen rakentamisen hankinta- ja omistuspalveluiden vahvistaminen
6. Osaamisen arviointi ja tarvittavat päivitykset
7. Ohjelman toteuttamisen ja vaikuttavuuden seuranta

Terveet tilat -ohjelmaa oli tarkoitus toteuttaa valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaisesti vuosina 2018–2028. Valtioneuvosto teki kuitenkin maaliskuussa 2024 päätöksen lyhentää Terveet tilat -ohjelman toimikautta siten, että se päättyy vuoden 2024 loppuun. Periaatepäätöksen kumoamisen taustalla olivat valtionhallinnon säästöt.

Loppuarvioinnin tavoitteena oli **1) tuottaa tietoa ohjelman toiminnan tuloksellisuudesta ja vaikuttavuudesta ohjelman tavoitteiden edistämisessä sekä 2) tarjota ideoita ja suosituksia ohjelman sisältöön liittyvän toiminnan ja toimenpiteiden kehittämiseksi ja suuntaamiseksi ohjelman päättymisen jälkeen.**

Arviointitehtävä jakautui luontevasti kuudeksi teemaksi. Arviointia ohjanneet kysymykset on kuvattu oheisessa taulukossa 1.

Taulukko 1 Arviointikysymykset

Teema	Kysymykset	Tarkentavia näkökulmia
1. Ohjelman relevanssi	- Tavoitteiden onnistuneisuus ja oikeellisuus (tavoitteiden realistisuus, prioriteetit, odotukset, haasteet ja riskit sekä rajaukset) - Ohjelman toimenpiteiden onnistuneisuus ja oikeellisuus ohjelman tavoitteisiin nähden	Onko ohjelmalla tavoiteltu oikeita asioita? Painottuvatko tavoitteet oikein? Ovatko tavoitteet tarkoituksenmukaisia? Ovatko toimenpiteet sellaisia, että ne edistävät tavoitteita? Mitkä toimenpiteet ovat toimivia/ei-toimivia ja miksi?
2. Toimenpiteiden onnistuminen	Ohjelmassa toteutettujen hankkeiden tulokset ja tulosten laatu (esim. julkaisut, selvitykset, raportit)	Ovatko hankkeet sisällöltään sellaisia, että ne edistävät tavoitteita? Mitkä hankkeet/toimenpiteet ovat erityisen onnistuneita ja miksi? Onko toimenpiteitä suunnattu uudelleen hankekaudella?
3. Viestintä ja tunnettuus	Ohjelman tiedonsiirto ja tiedottaminen, viestintä, vuorovaikutteisuus, sidosryhmätyö ja verkostot (esim. työpajoissa, webinaareissa ja muissa tilaisuuksissa; kuntien Terveet tilat -verkosto)	Tunnetaanko ja käytetäänkö ohjelmassa kehitettyjä sisältöjä ja toimintamalleja? Koetaanko ne hyödyllisiksi? Viestinnän ja vuorovaikutuksen laajuus ja koettu hyödyllisyys?
4. Ohjelman organisointi	Ohjelman resurssit, organisointi ja johtaminen (mm. ohjelman vaikuttavuus suhteessa käytettävissä oleviin resursseihin, resurssien riittävyys)	Tukeeko ohjelman organisointi tulosten saavuttamista? Organisoinnin resurssitehokkuus?
5. Yhteistyö Kansallinen sisäilma ja terveys -ohjelman kanssa	Ohjelmien (Terveet tilat 2028 -ohjelma ja Kansallinen sisäilma ja terveys -ohjelma) välisen yhteistyön sujuvuus ja Kansallinen sisäilma ja terveys -ohjelman tulosten vaikutukset/tuki Terveet tilat 2028 -ohjelman toteutukseen.	Tukeeko ohjelmien välinen yhteistyö tulosten saavuttamista? Ohjelman sijoittuminen osana hallinnon toimenpiteiden kokonaisuutta?
6. Vaikuttavuus	Ohjelman haluttujen vaikutusten ja ohjelmasta aiheutuvien muutosten toteutuminen	Onko rakennusten kunto parantunut? Onko sisäilmasta oireilevien määrä vähentynyt? Onko näitä edistäviä toimintamalleja aiempaa laajemmin käytössä? Mikä on ohjelman merkitys muutoksessa?

Teema	Kysymykset	Tarkentavia näkökulmia
		Miten vaikuttavuutta/merkitystä voisi edelleen vahvistaa? Ohjelman ennenaikaisen päättymisen vaikutukset ja niihin vastaaminen?

1.2 Aineistot ja menetelmät

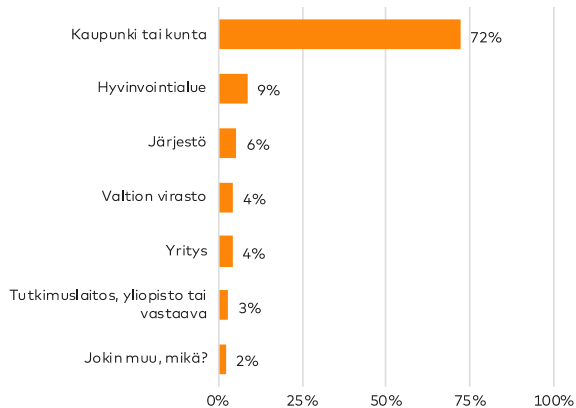
Arviointi on toteutettu monimenetelmällisesti. Hyödynnettyjä menetelmiä ovat olleet dokumenttianalyysi, haastattelututkimus, sähköinen kysely, fokusryhmähaastattelut ja validointityöpaja.

Dokumenttianalyysissa koottiin ohjelman toteutusta koskevat asiakirjat ja ohjelmassa toteutetut selvitykset, kartoitukset ja toimintamallit. Tarkasteltavia dokumentteja ovat olleet mm. ohjelman sihteeristön ja johtoryhmän asiakirjat, seuranta-aineistot ja asettamispäätös, jotka ovat taustoittaneet ohjelman toteutusta ja etenemistä sekä muodostaneet kontekstin tulosten ja vaikutusten arvioinnille. Lisäksi analysoitiin tekoälyavusteisesti kaikki ohjelmassa tuotetut selvitykset, kartoitukset ja oppaat (n. 60 kpl). Näiden osalta arvioitiin tuotosten relevanssia, hyödynnettävyyttä ja kohdentumista suhteessa ohjelman tavoitteisiin. Tuotosten analyysi muodosti kokonais kuvan ohjelman tuotoksista, joka käyttöön siirtyessään muodostaa edellytyksiä ohjelman tavoitteiden saavuttamiselle.

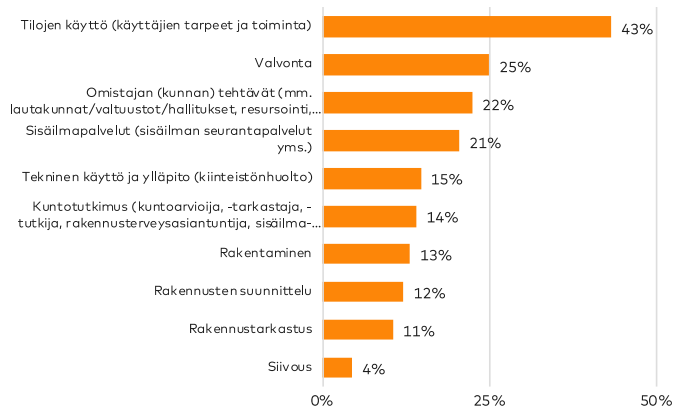
Asiantuntijahaastatteluiden kohderyhminä olivat sekä ohjelman toteuttajat että keskeisimmät sidosryhmät. Haastateltuja organisaatioita olivat ympäristöministeriö, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö, Terveystieteiden tutkimuskeskus, Opetushallitus, Suomen Kuntaliitto, Finnish Lung Health Association Filha ry, Hengitysliitto ry, Sisäilmayhdistys ry, Senaatti-kiinteistöt, Maakuntien tilakeskus, Museovirasto, Työterveyslaitos, Finnish Consulting Group FCG, Sitowise Group, Ramboll Finland ja Afry.

Sähköisellä kyselyllä tavoiteltiin laajempaa näkökulmaa ohjelman toteutukseen. Kohderyhminä olivat ohjelman uutiskirjeen tilaajat sekä kaikki kunnat ja hyvinvointialueet kirjaamoiden välityksellä. Kunnissa ja hyvinvointialueilla tavoiteltiin laajasti kiinteistöjen elinkaaren eri vaiheisiin liittyviä vastaajia. Kyselyn aloitti yhteensä 364 henkilöä, jotka edustivat 148 eri kuntaa ja 14 hyvinvointialuetta. Vastaajista 72 prosenttia edusti kuntia, ja useimmat toimivat tilojen käyttöön liittyvissä tehtävissä (kuva 1). Ohjelman toimintaa tai tuloksia käsitelleet kysymykset kohdennettiin vain vastaajille, jotka tunsivat vähintäänkin jossain määrin ohjelman toteutusta (taustatietoja avattu kuvioissa 2 ja 3).

Mikä seuraavista kuvaa parhaiten edustamaasi organisaatiota? (n=361)

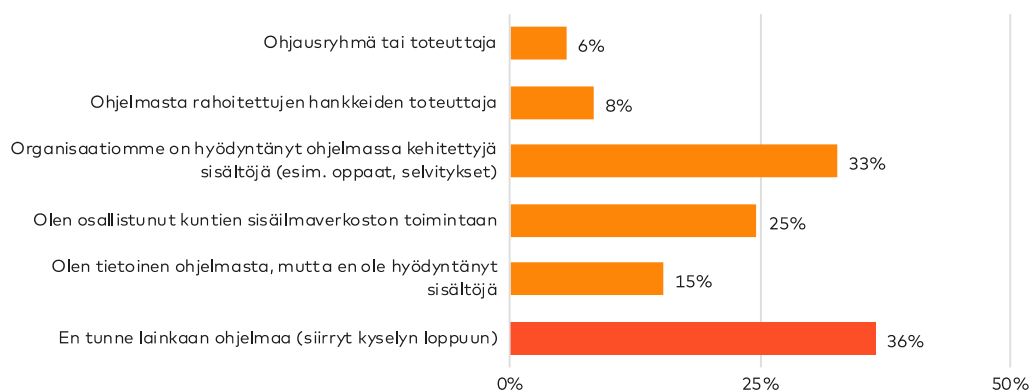

Mihin seuraavista tehtäväsi liittyvät? (voit valita useita):

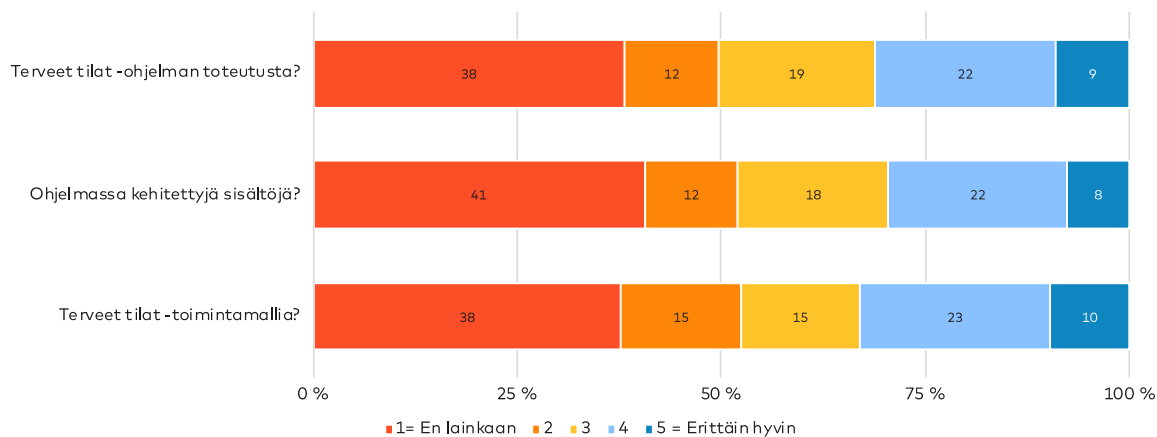
Kuvio 1. Kyselyvastaajien tausta.

Mitkä seuraavista kuvaavat parhaiten suhdettasi ohjelmaan? (voit valita useita, n=281)

Kuvio 2. Kyselyvastaajien rooli suhteessa ohjelmaan.

Miten hyvin tunnet... (n=288)

Kuvio 3. Kyselyvastaajien ohjelman tunteminen.

Kuntien fokusryhmähaastatteluilla syvennettiin ymmärrystä kuntien toimintatavoista, niiden muutoksista ja ohjelman merkityksestä. Haastatteluja toteutettiin kolmelle kunnalle (Kuopio, Hollola, Sodankylä), ja niiden tulokset on raportoitu case-esimerkkeinä.

Arvioinnin loppuvaiheessa toteutettiin tiedonkeruussa osallistetuille asiantuntijoille **validointityöpaja**, jossa sekä esiteltiin tuloksia että keskusteltiin kehittämistarpeista jatkossa. Työpaja järjestettiin etätilaisuutena, ja siihen osallistui 18 henkilöä.

Arviointi toteutettiin huhti-syyskuussa 2025, ja sen toteuttivat Owal Group Oy ja VTT Oy.

2 Ohjelman tavoitteet ja toimeenpano

Tässä luvussa tarkastellaan ohjelman tavoitteenasettelua ja toimeenpanoa organisoitumisen ja toiminnan kohdentumisen näkökulmista.

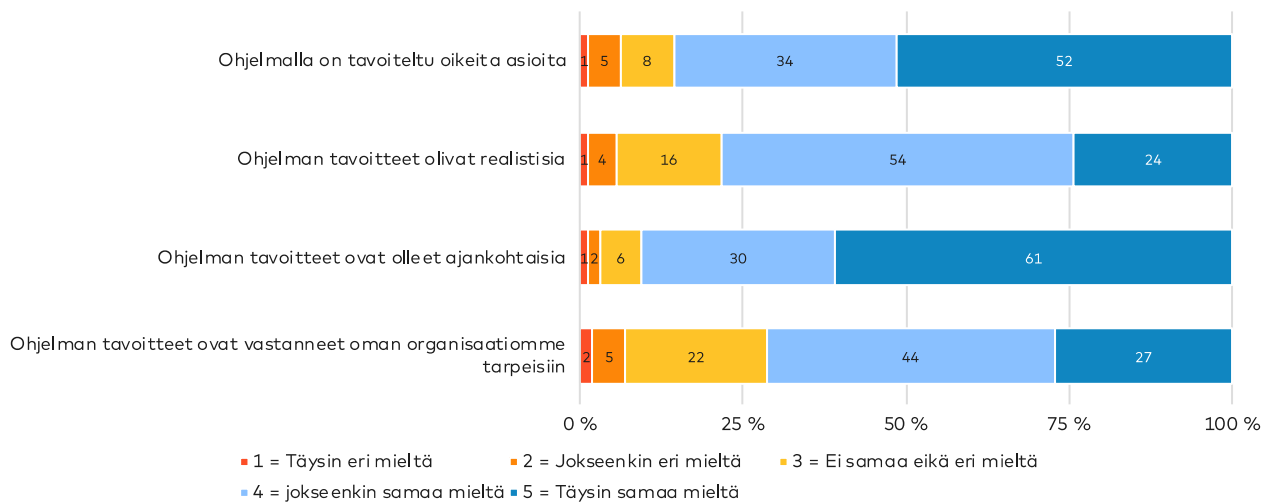
2.1 Tavoitteenasettelu

Keskeiset havainnot

- » Ohjelman laaja-alaista ja ennakoivaan kiinteistönpitoon kohdentunutta ja terveyden edistämisen teemoilla täydennettyä tavoitekokonaisuutta pidettiin laajasti onnistuneena. Tavoitteita tukevista toimenpiteistä määrittäväksi nousee toimintamallin kehittäminen. Muiden toimenpiteiden katsotaan tukeneen tätä onnistuneesti.
 - » Tavoitteiden ja ohjelman toimenpiteiden kohdentuminen julkisiin rakennuksiin on ollut perusteltu valinta.
 - » Pitkäkestoinen ohjelma on mahdollistanut vahvistuvaan tietopohjaan perustuvan kehittämisen. Ohjelman ennakoinnin päättymisen ei vie pois jo saavutettuja tuloksia, mutta vaikeuttaa toimenpiteiden jalkauttamista.
-

Ohjelman tavoitteenasettelua pidetään onnistuneena. Ohjelman laaja-alaista ja ennakoivaan kiinteistönpitoon kohdentunutta ja terveyden edistämisen teemoilla täydennettyä tavoitekokonaisuutta pidettiin laajasti onnistuneena, eikä siihen ole kohdistunut kritiikkiä. Tavoitteet julkisten tilojen tervehdyttämisestä ja sisäilmasta oireilevien määrän vähenemisestä ovat olleet laajoja, mutta niitä ei kuitenkaan ole pidetty epärealistisinä. Kyselyvastaajista vain muutamat eivät pitäneet ohjelman tavoitteita oikeina, realistisinä tai ajankohtaisina (kuvio 4). Valtaosa (71 %) vastaajista myös arvioi tavoitteiden vastanseen oman organisaationsa tarpeisiin. Erityisesti tavoitteiden ajankohtaisuudesta vastaajat olivat samaa mieltä (91 %), mikä perustelee tarvetta ohjelmalle ja toisaalta toimenpiteiden ajankohtaisena pysymistäkin.

Arvioi seuraavia väittämiä ohjelman tavoitteisiin liittyen: (n=161)

Kuvio 4. Ohjelman tavoitteiden onnistuminen.

"Tavoitteet oli hyvät, erityisesti pidin THL:n Sisäilmaohjelmasta."

"Hyvä että suunnattiin kuntien kiinteistön hallintaan. Kuntien kiinteistöpäälliköille työkaluja hoitaa hommansa."

"Yhteiskunnan varojen kannalta järkevä ohjelma. Julkisiin tiloihin keskitytään."

Tavoitteita tukevista toimenpiteistä määrittäväksi nousee toimintamallin kehittäminen. Muiden toimenpiteiden katsotaan tukeneen tätä onnistuneesti. Ohjelman ydinajatus kuntien ja muiden julkisten kiinteistönomistajien toiminnan systematisoinnista pidetään onnistuneena ja tärkeänä vaikuttavuuden saavuttamiseksi. Kehitetty Terveet tilat -toimintamalli nivoo ohjelman tekemisen yhteen. Vaikka se näyttäytyy vain yhtenä osana toimenpiteitä, on todellinen merkitys ollut suurempi. Ohjelman toimenpidekokonaisuudet ovat kukin tuottaneet osaltaan syötteitä toimintamallin kehittämiseen.

Tavoitteiden ja ohjelman toimenpiteiden kohdentuminen julkisiin rakennuksiin on ollut perusteltu valinta. Julkisiin rakennuksiin kohdentuvaa painopistettä pidettiin laajasti tarpeellisena vastauksena tunnistettuihin tarpeisiin, mutta myös erilaisena toimintamallina aikaisempaan kehittämiseen verrattuna. Ennen Terveet tilat -ohjelmaa vuosina 2009–2015 toteutettu Hometalkoot-ohjelma kohdentui kosteus- ja homeongelmien aiheuttamien terveydellisten ja taloudellisten menetysten ehkäisemiseen ja enemmän yksityisiin rakennuksiin. Useat haastatellut nostivat esiin, miten selvästi Terveet tilat -ohjelma erottui Hometalkoista asiantuntijoille kohdennettuna ja sävyltään ymmärrystä ja osaamista lisäävänä ohjelmalla. Tätä selittää

kohdentuminen julkisiin rakennuksiin, mutta taustalla vaikutti myös kärjistymisen välttämisen tavoittelemisen. Sosiaali- ja terveysministeriön toimenpiteitä toteuttaneessa Sisäilmaohjelmassa rajausta julkisiin rakennuksiin ei ole ollut vastaavalla tavalla. Tämä on osaltaan laajentanut ohjelmaa kohdentumaan myös yksityisiin rakennuksiin ja kansalaisiin.

Ohjelma on pysynyt ajankohtaisena läpi ohjelmakauden ja pystynyt mukautumaan muuttuvaan toimintaympäristöön. Toimintaympäristön muutosta kuvaa osaltaan ohjelman lähtökohta, jossa ylin poliittinen johto kutsui parlamentaarisen pyöreän pöydän keskustelun (kesäkuu 2017) käsittelemään ratkaisuja sisäilmaongelmiin. Tämä kuvastaa teeman painoarvoa suunnitteluvaiheessa. Ohjelman edetessä sisäilmaan liittyvään keskusteluun on vaikuttanut osaltaan koronapandemia, mutta myös vastakkainasettelua korostavan ja kärjistävän keskustelukulttuurin muuttuminen asiapitoisemmaksi, mitä ohjelmassa muodostettu tietopohja on osaltaan tukenut. Samalla myös kiinteistökannasta on poistunut heikkokuntoisimpia rakennuksia. Valintaa tietopohjan vahvistamista ja tiedonlevittämistä korostavasta toimintamallista voi pitää onnistuneena, sillä se on toiminut hyvin myös toimintaympäristön muuttuessa. Suuria muutoksia ohjelman toteutukseen tai tavoitteenasetteluun ei ole ohjelmakaudella tarvinnut tehdä.

Pitkäkestoinen ohjelma on mahdollistanut vahvistuvaan tietopohjaan perustuvan kehittämisen. Tietopohjan vahvistuminen ja asenteiden muutos, jotka vaikuttavat julkisten rakennusten omistajien ja terveydenhuollon toimintaan, ovat pitkiä prosesseja, joiden kehittäminen ei olisi ollut mahdollista vain hallituskauden mittaiseksi rajatulla ohjelmalla. Vaikka ylihallituskautisiin ohjelmiin sisältyy aina riski poliittisen tahtotilan vähenemisestä, periaatepäätöstä kuitenkin jatkettiin useita kertoja, mikä kertoo poliittisesta sitoutumisen asteesta ja ohjelman ajankohtaisena pysymisestä. Vaikka itse ohjelma olikin suunniteltu kymmenenvuotiseksi, rahoitus voidaan aina vahvistaa vain vuositasolla. Tämä muodostaa toteutukseen käytännön haasteen, mikä osin on realisoitunut määrärahojen pienentyessä ohjelman kuluessa.

Ohjelman ennakainen päättyminen ei vie pois jo saavutettuja tuloksia, mutta vaikeuttaa toimenpiteiden jalkauttamista. Viimeisille vuosille suunnitteilla oli nimenomaan tulosten jalkauttamiseen liittyviä toimenpiteitä. Lyhyt ilmoitusaika rahoituksen päättymisestä johti siihen, ettei ohjelman päättymisvaiheessa tarvittavia jalkauttamistoimia pystytty toteuttamaan suunnitellusti. Vain käynnissä olleet hankkeet pystyttiin toteuttamaan loppuun asti, ja määrärahat oli pääosin sidottu niihin. Sisäilmaohjelman jatkuminen vuoteen 2028 asti auttaa osaltaan jatkamaan jalkauttamistoimenpiteitä.

"Valtavasti lisäarvoa. Yhteen hallituskauteen sidottu ohjelma, ei ole yhtä hyvä."

"Antaa turvaa, on tosi arvokas. Ei ollut vain poliittiseen ilmapiiriin sidottu. Neljä vuotta ohjelmatyypiselle lähestymiselle olisi muutenkin aika lyhyt aika näin isolle kokonaisuudelle."

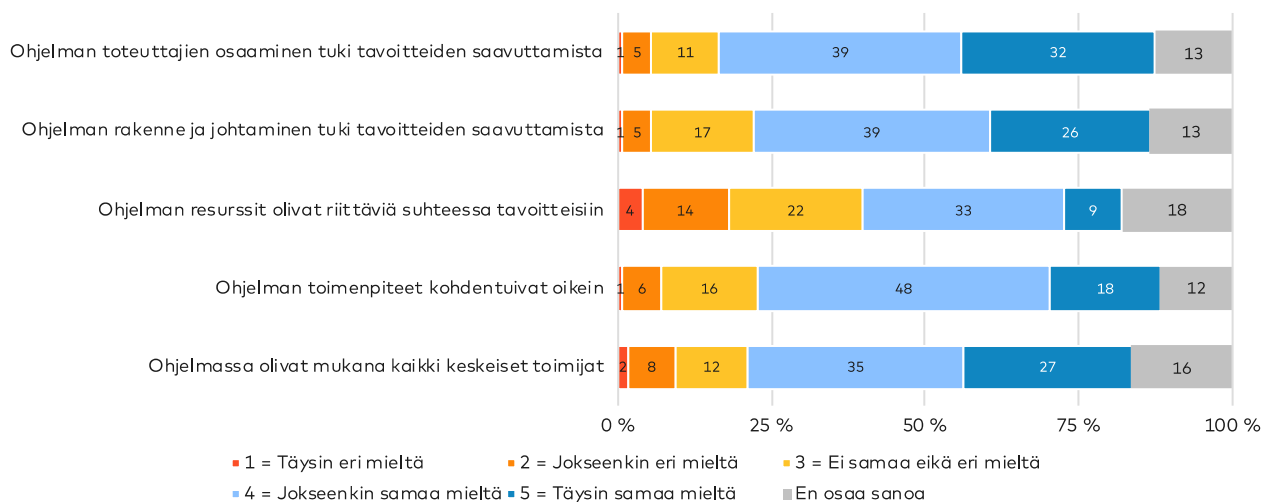
2.2 Toimeenpano ja toimenpiteiden kohdentuminen

Keskeiset havainnot

- » Ohjelman organisoinnin arvioitiin kokonaisuutena tukeneen tavoitteiden saavuttamista.
- » Ohjelman sijoittuminen ensin valtioneuvoston kansliaan ja myöhemmin ympäristöministeriöön on ollut toimiva ratkaisu.
- » Ohjelman resurssit rajasivat käytännön toteutuksen hankemuotoiseen kehittämiseen. Toimenpiteiden arvioidaan kohdentuneen oikein, mutta ohjelmaan on kohdistunut kritiikkiä liiasta selvityspainotteisuudesta.

Ohjelman organisoinnin arvioitiin kokonaisuutena tukeneen tavoitteiden saavuttamista. Ohjelmaa tunteneista kyselyvastaajista 65 prosenttia arvioi rakenteen ja johtamisen tukeneen tavoitteiden saavuttamista (kuvio 5). Vain harvat vastaajista olivat eri mieltä väittämisen kanssa. 71 prosenttia arvioi ohjelman toteuttajien osaamisen tukeneen tavoitteiden saavuttamista. Myös keskeiset toimijat olivat vastaajien mielestä mukana toteutuksessa. Resurssien riittävyyttä arvioitiin hieman kriittisemmin, mutta enemmistö arvioi niidenkin olleen riittäviä suhteessa ohjelman tavoitteisiin.

Arvio seuraavia väittämiä (n=127)

Kuvio 5. Arvio ohjelman organisoinnin onnistumisesta.

Ohjelman sijoittuminen ensin valtioneuvoston kansliaan ja myöhemmin ympäristöministeriöön on ollut toimiva ratkaisu, eikä se ole merkittävästi vaikuttanut toimeenpanoon. Ohjelmakauden ensimmäiset vuodet Terveet tilat -ohjelma oli sijoittuneena valtioneuvoston kansliaan. Substanssiohjelman sijoittuminen valtioneuvoston kanslian alle oli alkuvaiheessa herättänyt jossain määrin keskustelua tarkoituksenmukaisuudesta, mutta toisaalta poikkihallinnollisen ohjelman sijoittuminen muualle kuin yksittäiseen ministeriöön nähtiin myös vahvuutena. Myöhemmin ohjelma siirtyi ympäristöministeriöön, joka rakennetusta ympäristöstä vastaavana ministeriönä oli luonteva sijoittumispaikka. Muutoksen ei kuitenkaan nähdä vaikuttaneen merkittävästi yhteistyön

toimivuuteen suuntaan tai toiseen, vaan se on ollut toimivaa alusta lähtien. Sihteeristössä ovat olleet edustettuna toteuttajaministeriöt, ja yhteistyötä ministeriöiden välillä pidetään tämän ansiosta toimivana. Tämä on osaltaan vähentänyt ohjelman hallinnollisen sijoittumisen merkitystä. Eri yhteyksissä ohjelmassa tehtyä hallinnonalojen välistä yhteistyötä kuvailtiin erittäin toimivaksi, jopa poikkeukselliseksi.

"Ministeriötasolla ollut yhteistyö hyvää ja luontevaa, ei ole ollut merkitystä sijoittumisella."

Ohjelmapäällikön ja toteuttajien panosta pidettiin tärkeänä ohjelman onnistumiseksi. Sihteeristö on pystynyt tukemaan työtä hallinnonaloillaan. Ohjelmapäällikön toimintaa kuvattiin sekä haastatteluissa että kyselyvastauksissa pragmaattiseksi ja asiantuntevaksi, ja toteuttajien osaamista pidettiin ohjelman tavoitteiden saavuttamista tukevana asioina. Erityisesti tapaa, jolla ohjelma on näkynyt erilaisissa tapahtumissa tai tilaisuuksissa, pidettiin onnistuneena. Sihteeristön välistä yhteistyötä puolestaan kuvailtiin toimivaksi. Ylipäättään ohjelman toteuttajien toimintatapoja arvioitiin hyvin positiiviseen sävyyn.

Ohjelman resurssit rajasivat käytännön toteutuksen hankemuotoiseen kehittämiseen. Laajempi osallistaminen tai yhteiskehittäminen olisi vaatinut enemmän henkilötyövuosia. Kokonaisuutena ohjelman toimintaa pidettiin noin 7 miljoonan euron rahoitukseen suhteutettuna kustannustehokkaana. Ohjelman kolmelle hallinnonalle sihteeristön kautta hajautettu toteutusmalli on ollut kustannustehokas, mutta samalla se on kuitenkin altis häiriöille, jotka ovat paikoin hidastaneet toteutusta. Merkittävä osa ohjelman toimenpiteistä on edellyttänyt sihteeristön työpanosta. Hankintoja on pystytty käynnistämään ja ohjaamaan osin muiden tehtävien ohessa. Samalla kuitenkin ministeriöiden muu työtilanne on saattanut vaikuttaa käytettävissä olevaan työpanokseen ja siten viivästyttää joitakin suunniteltuja toimenpiteitä. THL:n Sisäilmaohjelma on toteuttanut sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan toimia, ja yhteistyötä Terveet tilat -ohjelman kanssa on kuvailtu onnistuneena niin hallinnon kuin käytännönkin tasoilla.

"Uskomattoman pienillä resursseilla saatiin paljon aikaan, mikä kertoo täydellisestä kohdentumisesta. Ajateltiin että 10 vuodeksi olisi upeat resurssit, ei ollut mutta pistettiin silti hösseliksi."

"Valtava määrä tietoa 7 miljoonalla eurolla - hankejohto hyvä ja perustavoite pysynyt loppuun."

Ohjelman toimenpiteiden arvioidaan kohdentuneen oikein, mutta ohjelmaan on kohdistunut kritiikkiä liiasta selvityspainotteisuudesta. Tämä on suora seuraus käytettävissä olleiden resurssien rajallisuudesta, sillä valtaosa toimenpiteistä toteutettiin sihteeristön jäsenten oman työn ohessa, jolloin mahdollisuudet rajautuivat pienehköjen selvitysten toteuttamiseen ulkopuolelta tehtyinä hankintoina. Kriittisiä havaintoja esitettiin koskien eri projektien yhteensovittamista. Kaikki

selvitykset eivät välttämättä kohdentuneet strategisesti perustellusti, vaan jäivät pistemäisiksi kehittämistoimiksi, joiden jatkohyödyntämisestä ei ole takeita. Todennäköisesti toteutetuille hankinnoille on ollut perusteensa ja tietotarpeensa ohjelman suunnitteluvaiheessa, mutta käytännössä nämä eivät ole välittyneet välttämättä toteuttajille tai vastaanottajille. Selvityksiä ja niiden tuloksia on osin ollut vaikeaa kytkeä sisällöllisesti muihin kiinteistöjohtamisen teemoihin.

Mahdollinen vaihtoehtoinen tapa toteutukseen olisi kohdentaa suurempi osa rahoituksesta ohjelman pysyvään henkilöstöön, mikä voisi mahdollistaa strategisemman kehittämisotteen ja pidempiä kehityskulkuja yksittäisten toimenpiteiden välillä. Myös jos yksittäiset rahoitettavat hankkeet olisivat kooltaan suurempia, se mahdollistaisi kokeilujen ja tutkimuksellisempien hankkeiden toteuttamista. Samalla nämä vaatisivat myös ohjausresurssia.

"Itse olisin kaivannut, että oppaiden lisäksi olisi enemmän tehty vaikka koehankkeita, testattu miten opas toimii vaikka käytännössä, olisi tehty tutkimukset, toimenpiteet, seuranta, ja siitä tehdä malli."

"Myös vanhassa viranomaistyössä olen miettinyt että oppaisiin sai aina rahaa, mutta ei koskaan siihen varsinaiseen korjaamiseen."

Ohjelmalta olisi osin toivottu jalkautuvampaa otetta. Edellä kuvatusta resurssien rajallisuudesta johtuen jalkauttamistoimenpiteet eivät kytkeytyneet yksittäisiin projekteihin, vaan ne sisältyivät ohjelman viestintätoimenpiteiden kokonaisuuteen. Jalkauttamista olisi suunnitellusti sisällytynyt vahvemmin viimeisten vuosien toimintaan, eikä tehtyä painotusta tiedontuotantoon ja sen vaikutusta kokonaisuuteen voi ennenaikaisen päättymisen takia täysin arvioida.

Yksittäisiä mainintoja liian vähälle huomiolle jääneistä teemoista saivat sisäilmasta sairastuneiden suora tuki sekä sisäilmaongelmaisiin asuntoihin kohdentuvat toimenpiteet.

Sisäilmasta sairastuneiden tuki sisältyi ohjelman tavoitteisiin, mutta ei yhtä suurella painoarvolla kuin edeltäneissä ohjelmissa eikä suoraan oireileville. Yksittäisiä huomioita on myös laajempien tutkimuksellisten hankkeiden puuttumisesta. Näitä ohjelman resursseilla ei ole ollut mahdollista toteuttaa. Pääosin mahdolliset puutteet liittyvät enemmän toimenpiteiden toteutustapaan kuin varsinaisiin ohjelman tavoitteisiin. Sisällöllisesti toiveita esitettiin myös rakennusmateriaalien ja rakennusten elinkaaritarkastelun laajemmasta huomioimisesta (sisältyy prosessien kehittämisen tavoitteeseen) sekä ilmanvaihtoon liittyvästä ohjeistuksesta. Yhteistyön tarve eri toimijoiden välillä tulee näkyväksi toimintamallin kehittämisen kautta, mutta se olisi mahdollisesti voinut ansaita oman toimenpidetokokonaisuutensa. Vastaavasti hankintaosaamisen katsotaan jääneen vähälle painoarvolle. Tämä kytkeytyy sekä elinkaarinäkökulmaan että eri toimijoiden väliseen yhteistyöhön.

3 Toimenpiteiden toteutuminen

Tässä luvussa tarkastellaan ohjelman toimeenpanoa, tuotoksia ja viestintää.

3.1 Ohjelman toimenpiteiden toteutus

Keskeiset havainnot

- » Ohjelman keskeinen tuotos oli noin 60 selvitys-, kartoitus- tai opasjulkaisua, jotka käsittelevät laajasti sisäilmaongelmien hallintaa, rakennusten kosteudenhallintaa, ilmanvaihtoa, rakennusfysiikkaa, sivistystoimen tilojen terveellisyyttä sekä toimintamalleja ja ohjeistuksia eri kohderyhmille.
- » Ohjelman puitteissa laadittuja kartoituksia, selvityksiä ja oppaita pidettiin pääsääntöisesti laadukkaina ja hyödyllisinä, mutta löydettävyyks vo vähentää niiden hyödynnettävyyttä.

Toimenpiteiden muodostama kokonaisuus

Ohjelman toimenpidekokonaisuutta pidetään tarkoituksenmukaisena. Karkeasti jaotellen ohjelman toiminta jakautui temaattisesti a) tietopohjan vahvistamiseen ja siihen perustuvan toimintamallin laatimiseen sekä b) viestintään. Näistä ensimmäisen alle sijoittuvat julkisen rakennusten kunnon selvittäminen, rakentamiseen ja kiinteistöjen käyttöön liittyvän ylläpidon ja prosessien vahvistaminen sekä osaamisen arviointi ja kehittäminen. Terveiden ja hyvinvoinnin edistämisen tietopohjan vahvistamisen ja viestinnän toimia on tehty THL:n Sisäilmaohjelmassa. Eri kategorioiden toimenpiteet menevät kuitenkin limittäin, ja ne kaikki ovat palvelleet Terveet tilat -toimintamallin laatimista tai siitä viestimistä hieman eri näkökulmista.

Ohjelmalle on vuosina 2018–2024 myönnetty noin 6,9 miljoonan euron määräraha, josta reilu kolmasosa on kohdentunut ympäristöministeriölle/valtioneuvoston kanslialle, 17 prosenttia opetus- ja kulttuuriministeriölle ja 45 prosenttia sosiaali- ja terveysministeriölle Kansallisen sisäilma ja terveys -ohjelman toteutukseen. Vuosina 2020–2022 vuotuinen määräraha oli 1,5 miljoonaa euroa, ja vuosina 2023–2024 0,5 miljoonaa euroa. Lisäksi ohjelmaan liittyviä toimia on toteutettu pienimuotoisesti ministeriöiden ohjelman ulkopuolisella rahoituksella, ja sihteeristö on osallistunut valtioneuvoston tutkimus- ja selvitystoiminnan (VNTEAS) rahoituksella toteutettujen hankkeiden suunnitteluun ja ohjausryhmätyöskentelyyn. Ympäristöministeriön ja valtioneuvoston kanslian hankinnoista (n. 2. milj. €) noin kaksi kolmasosaa on kohdentunut erilaisten projektien rahoittamiseen ja noin kolmasosa viestintään, verkkosivuihin ja tapahtumiin.

Suhteellisen pienet ja ketterät selvitykset ja kartoitukset ovat korostuneet ohjelman toimenpiteissä. Niillä on pyritty vastaamaan tunnistettuihin täsmätarpeisiin ja tuottamaan sitä kautta helposti hyödynnettävää tietosisältöä. Samalla kuitenkin on tunnistettu, ettei ohjelman

piteissa ollut mahdollista rahoittaa laajempaa ja syvemmälle menevää tutkimusta esimerkiksi rakennusmateriaaleihin liittyen. Ohjelman rooliksi on jäänyt tunnistaa mahdollisia tarpeita, mutta rahoituksen jatkotutkimukseen täytyisi tulla muista lähteistä. Tyypillinen ohjelmasta rahoitetun projektin koko on ollut vain joitakin kymmeniä tuhansia euroja, mikä mahdollistaa vain rajallisesti uuden aineiston kokoamista.

Tuotettujen materiaalien sisältö, laatu ja hyödynnettävyys

Ohjelman keskeinen tuotos oli noin 60 selvitys-, kartoitus- tai opasjulkaisua. Dokumenttiaineiston pohjalta toteutetun sisällönanalyysin perusteella raportit käsittelevät laajasti sisäilmaongelmien hallintaa, rakennusten kosteudenhallintaa, ilmanvaihtoa, rakennusfysiikkaa, sivistystoimen tilojen terveellisyyttä sekä toimintamalleja ja ohjeistuksia eri kohderyhmille. Useat raportit sisältävät konkreettisia kehitysehdotuksia, oppaita ja toimintamalleja. Kohderyhmiä ovat mm. rakennushankkeeseen ryhtyvät, suunnittelijat, urakoitsijat, viranomaiset, kuntien päättäjät, koulutuksen järjestäjät, työterveyshuolto, päiväkodin johtajat, rehtorit, opiskelijat ja sisäilmasta oireilevat.

Raporteista monet ovat käytännönläheisiä, selkeitä ja hyvin jäsenneltyjä. Useat dokumentit perustuvat lainsäädäntöön ja tutkimustietoon, ja niitä voidaan hyödyntää suoraan suunnittelussa, ylläpidossa ja koulutuksessa. Ohjelman tavoitteet ovat suhteellisen laajoja, ja kaikkien arvioitujen raporttien voidaan katsoa kohdentuvan niiden sisällön perusteella ohjelman tavoitteiden edistämiseen. Esimerkkejä aineistojen sisällöstä teemoiteltuna:

- **Työkalut ja toimintamallit tiloista vastaaville**
 - Terveet tilat -toimintamalli
 - Ilmanvaihdon katsastusopas
 - Sisäilmatilanteiden hallinnan ohjeet (päiväkodit, koulut, työpaikat)
 - Rakenteiden ilmatiivyyden ja kosteudenhallinnan oppaat
- **Tietopohjan vahvistaminen**
 - Selvitykset rakennusten kunnosta, sisäilmatilanteista ja oppimisympäristöistä
 - Asbestin ja VOC-yhdisteiden kartoitukset
 - Ilmastonmuutoksen vaikutukset rakennuksiin
- **Osaamisen vahvistaminen**
 - Rakennusfysiikan oppimateriaalit ammattikorkeakouluille
 - Sisäilmaosaamisen koulutusten kartoitukset
 - Työterveyshuollon ja terveydenhuollon ammattilaisten tukimateriaalit
- **Hallinnonalojen välinen yhteistyö ja tiedonvaihto**
 - Monialaiset toimintamallit (esim. hyvinvointialueet, kunnat, ministeriöt)
 - Yhteistyö THL:n, TTL:n, ympäristöministeriön ja oppilaitosten välillä

Ohjelman puiteissa laadittuja kartoituksia, selvityksiä ja oppaita pidettiin myös kysely- ja haastatteluvastausten perusteella pääsääntöisesti laadukkaina ja hyödyllisinä. Mahdolliset epäilykset kohdentuivat siihen, muodostavatko tuotokset koherentin ja riittävän helposti hyödynnettävän kokonaisuuden. Osassa toteutetuista selvityksistä on jäänyt epäselväksi, mikä selvityksen todellinen tarkoitus on kokonaisuudessa, mihin sitä tullaan hyödyntämään, ja miten

varsinainen selvitystyö tulisi kohdentaa. Tästä näkökulmasta olisi voinut olla tarkoituksenmukaista perustella tarkemmin, mikä kunkin eri toimenpiteen rooli kokonaisuudessa on. Myös toimenpiteiden toteuttajille tämä on saattanut näyttäytyä epäselvänä, ja esimerkiksi hankintojen tarjouspyynnöissä on saatettu vain viitata ohjelman rahoitukseen ilman, että tarkempaa kytköstä tai tavoitteita suhteessa ohjelman tavoitteisiin on avattu.

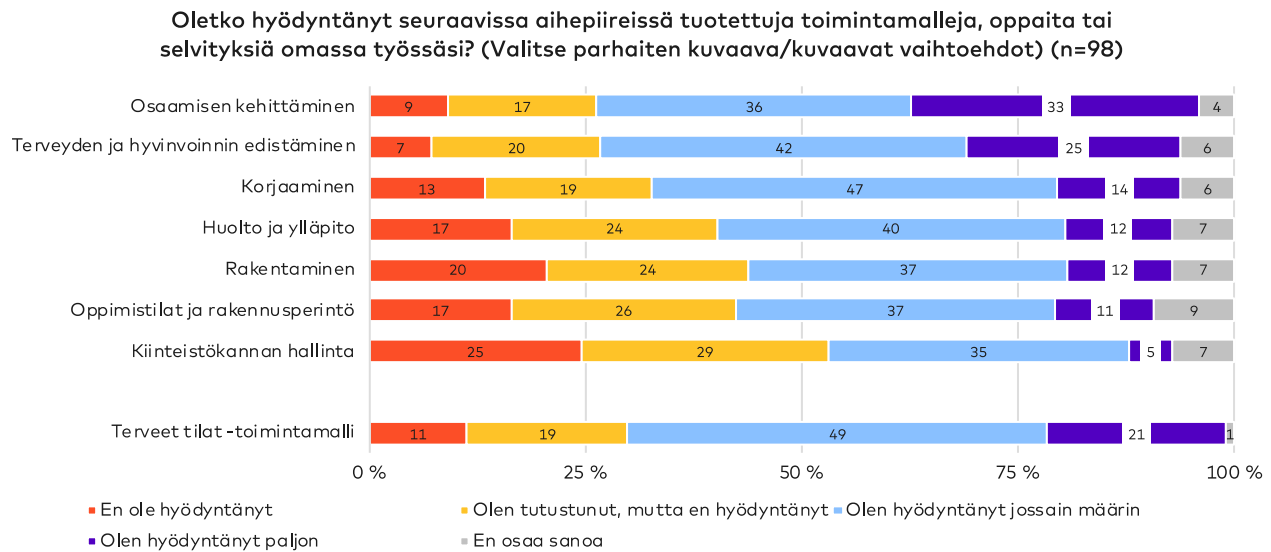
"Laatu pääsääntöisesti tosi hyvä. Ohjausryhmätoimintaa olisi voinut olla enemmän, esim. ristiintarkastelua konsulttiselvitysten kesken."

Yksittäisten toteuttajien laatimiin selvityksiin voi osittain myös sisältyä riski siitä, ettei lopputuloksena syntyvä näkemys edustakaan alan yleistä kokonaisnäkemystä, vaan että toteuttajan näkökulma korostuu liiaksi. Tämän estämiseksi ainoa keino olisi toteuttaa hankkeita useamman eri toimijan yhteistyönä, mikä puolestaan edellyttäisi myös enemmän resursseja koordinaatioon (vrt. RT-kortti). Osin toimintatavan taustalla on myös julkisrahoitteisen ohjelman vaatimus kilpailuttamisesta, jossa yksittäisen tekijän valitseminen on yksinkertaisempaa kuin yhteiskehittäminen useiden toimijoiden yhteistyönä.

Ohjeiden ja oppaiden löydettävyyks voi vähentää niiden hyödyntämistä. Kokonaisuutena arviointiaineiston perusteella ohjelman tunnettuutta ja myös tuotettujen materiaalien tuntemista pidettiin hyvänä. Kuitenkin useissa haastatteluissa tunnistettiin riski siihen, että materiaalit unohtuvat verkkosivulle tai niitä ei sieltä osata hakea tarpeen tullen. Tähän ratkaisuna olisi paitsi edelleen laajempi viestintä ja materiaalien jalkauttaminen, myös sivustolle koottujen materiaalien jäsentäminen nykyistä käyttäjälähtöisemmin. Arviointihetkellä aineistot on koottu sivulle ohjelman toimenpideluokittain, mikä kuitenkin osin sekoittaa esimerkiksi nykytilaselvitykset ja oppaat. Osa selvityksistä, kuten nykytilaselvitykset, ovat palvelleet hyvin ohjelman toimien suunnittelua ja toteutusta, mutta eivät välttämättä tämän jälkeen ole tarpeellisia laajalle käyttäjäkunnalle. Oppaat puolestaan muodostavat erittäin käyttökelpoisen kokonaisuuden, jonka löydettävyyttä ja helppokäyttöisyyttä olisi perusteltua priorisoida. Näiden osalta kohderyhminä tulisi tunnistaa myös suunnittelijat, ei vain kunnat tai julkisten kiinteistöjen omistajat tai ylläpitäjät.

"Sivustolle hukkuu oppaat, se on viestinnällisesti vaikeaa."

Kyselyvastaajien näkemykset ohjelman tuotosten hyödyntämisestä olivat johdonmukaisia suhteessa muuhun aineistoon (kuvio 6). Vastaajista, jotka tunsivat jollain tavoin ohjelman toteutusta, monet olivat hyödyntäneet erityisesti osaamisen kehittämiseen ja terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen liittyviä sisältöjä. Muidenkin teemojen sisältöjä on vastausten perusteella hyödynnetty. Kyselyn osalta täytyy kuitenkin huomioda, että vastaukset kuvastavat ohjelmaa parhaiten tuntevien tahojen näkemyksiä, eikä niitä voi yleistää koskemaan koko maan kaikkien kuntien relevantteja tiedon tarvisijoita. Lisäksi eri tuotosten potentiaaliset kohderyhmät ovat eri laajuisia, eli tuotosten välinen vertailu ei ole mielekästä.

Kuvio 6. Ohjelman tuotosten hyödyntäminen.

Kyselyvastaajat kuvasivat hyödyntäneensä ohjelman tuotoksia monipuolisesti erilaisissa tehtävissä, ja ne ovat tukeneet sekä käytännön työtä, osaamisen kehittämistä, viestintää että päätöksenteon valmistelua. Esimerkkejä käyttötarkoituksista:

- **Käytännön työ ja valvonta:** tiiveyskorjaukset, sisäilmaselvitykset, tarkastukset, kunnossapidon ja korjausrakentamisen suunnittelu sekä rakentamisen ennakko-ohjaus.
- **Osaamisen ja tietoisuuden kehittäminen:** koulutusmateriaali, oman osaamisen vahvistaminen, tiedon jakaminen organisaation sisällä, sidosryhmille ja kansalaisille.
- **Viestinnän ja yhteistyön tuki:** viestintätehtävät, raporttien sisällön ja sanamuotojen tarkistaminen sekä sisäilmayhteistyö eri toimijoiden kanssa.
- **Päätöksenteon ja valmistelun tausta-aineisto:** hankevalmistelu, toimintaohjelmien laatiminen, politiikkavalmistelu sekä käytännön ongelmatilanteiden ratkaisujen vertailu ja soveltaminen.

"Omassa työssä hyödyntänyt tuotoksia jatkuvasti. Osasta selvityksistä olen ollut erimieltä, mutta hyviä juttuja paljon"

"Meidän osaltamme keskeisin tuotos on Kuivaketju10-toimintamallin päivitystarpeen selvitys, jota olemme hyödyntäneet paljon ja kattavasti.

Yleisesti tausta-aineistona omaan työhön on tullut tutustuttua noin puoleen hankkeen tuottamasta aineistosta, mukaan lukien Hometalkoot-aineisto, joka nykyisin on Terveet tilat-sivustolla nähtävillä. "

"Case-kohtaisia esimerkkejä verrannut kohtaamiini ongelmiin ja soveltanut niitä ratkaisuihin. Näitä olisi hienoa olla lisää saatavilla jostain julkisesta palvelusta. Eli dokumentoituja ongelmia ja ratkaisuja."

Näkökulmia tuotoksista toimenpidealueittain

Seuraavissa kappaleissa on käsitelty teemoittain ohjelman toimenpidealueita ja niiden toteutukseen ja tuloksiin liittyviä havaintoja. Terveet tilat -toimintamallia sekä viestintää ja verkostoja on käsitelty omissa alaluvuissaan.

Julkisten rakennusten kunnon selvittäminen

Julkisten rakennusten kunnon selvittämiseksi on toteutettu useita selvityshankkeita.

Haastattelujen perusteella haasteeksi on tunnistettu kiinteistöjen kunnon selvittämistehtävän valtava laajuus. Kiinteistöihin liittyvää perustietopohjaa pidetään osin puutteellisenä, mikä myös osaltaan vaikeuttaa kiinteistöpitoa hyvän sisäilman edistämisen näkökulmasta. Ohjelmassa on toteutettu selvityksiä ja kartoituksia erilaisten tilojen käytöstä ja tarpeista, ja näitä on hyödynnetty toimintamallin ja jatkotarpeiden määrittelemisessä.

Asiallinen kysymys on, missä laajuudessa julkisten rakennusten kunnon selvittämisen tulisi edes kuulua Terveet tilat -ohjelman kaltaisen ohjelman alle, ja missä määrin olla osa kuntien tai valtion muuta toimintaa. Esimerkiksi rakennetun ympäristön tietovarantojen kehittäminen voisi osaltaan toimia ratkaisuna puutteisiin tietopohjassa. Ensisijainen hyöty kiinteistöjen tilan tuntemisesta kohdentuu niiden omistajalle, mutta laajempi jaettu tietopohja voisi auttaa tunnistamaan kansallisia kehittämiskohteita ja mahdollisia riskejä lisääviä käytänteitä.

Toimenpidekokonaisuus on raportoitu pääosin valmistuneeksi lukuun ottamatta tutkijayhteistyötä koskevaa kehittämishanketta, jota ei toteuteta lainkaan ohjelman ennenaikaisen päättymisen takia.

Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen – Kansallinen sisäilma ja terveys -ohjelma

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen koordinoimaa Kansallista sisäilma ja terveys -ohjelmaa on toteutettu osana Terveet tilat -ohjelmaa, ja se on vastannut sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan toimenpiteiden toteuttamisesta. Ohjelmat ovat toimineet itsenäisinä kokonaisuuksina, mutta hyötyneet molemmat yhteistyöstä. Ylipäättään terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen tai kiinteistöjen kuntoon liittyvien kysymysten käsitteleminen hyötyy laaja-alaisesta molempien näkökulmien huomioimisesta. Toimintamalli, joka ei huomioisi sekä terveyden edistämisen että kiinteistönpidon näkökulmia, jäisi auttamatta liian kapea-alaiseksi. Yhteistyö tilojen kehittäjien ja terveydenhuollon asiantuntijoiden välillä on kriittisen tärkeää sisäilmaoireilun ehkäisemissä. Yhteistyötä ohjelmien välillä on pidetty helppona ja toimivana.

Sisäilmaohjelman väliarvioinnin¹ perusteella sisäilmaan liittyvä oireilu ja huolet ovat vähentyneet hankekaudella – havainto, joka toistuu myös tämän arvioinnin tiedonkeruussa. Täsmällisiä syitä muutoksen taustalla ei ole mahdollista määrittää, mutta sekä terveydenhuollon osaamisen lisääminen koulutuksilla että tilanteiden ehkäiseminen kiinteistöjen parantuneen kunnon kautta voivat olla selittäviä tekijöitä.

Sisäilmaohjelman merkitys kokonaisuudessa kasvaa tulevana vuosina, sillä sen toteutus jatkuu edelleen Terveet tilat -ohjelman päättyessä. Tämä muodostaa mahdollisuuden verkostojen ylläpitämiseen ja Terveet tilat -ohjelman tulosten viestimiseen edelleen niiden kautta.

Yhtenä keskeisenä, joskaan ei suoraan kummankaan ohjelman alle sijoittuvana tuloksena pidetään sosiaali- ja terveysministeriön Sisäilmasta oireilevan potilaan hoitosuositusta², jonka laatumisessa on hyödynnetty laajasti ohjelmien puitteissa toteutettuja selvityksiä. Sosiaali- ja terveysministeriö sai hoitosuosituksen päivittämiseen eduskunnalta erillisrahoituksen. Terveet tilat -ohjelma osallistui työhön pienellä panoksella mahdollistaen viimeistelyn. Hoitosuositus tukee perus- ja työterveydenhuoltoa ja sitä kautta työpaikkoja niin yksityisellä kuin julkisellakin sektorilla sisäilmatilanteiden kohtaamisessa.

Rakentamiseen, kiinteistöjen käyttöön ja ylläpitoon liittyvien prosessien vahvistaminen

Konkreettiset ja käytännönläheiset oppaat nostettiin tärkeäksi Terveet tilat -ohjelman vaikuttamisen kanavaksi. Suuri osa laadituista materiaaleista liittyy prosessien vahvistamiseen ja/tai tietopohjaan, jota tämä edellyttää. Käytännön esimerkkeinä mainittiin mm. homekoiran käyttöön ja suojellun rakennuksen korjauksiin liittyvät opasmateriaalit sekä nykytilaselvitykset liikunta-, kulttuuri- ja nuorisorakennuksista. Myös Kuivaketju10-toimintamallin jatkokehittäminen ja opetustilojen selvitykset on mainittu hyödyllisinä.

¹ <https://thl.fi/-/kansallisen-sisailma-ja-terveys-ohjelman-valiarviointi-sisailmatilanne-on-parantunut-monilla-mittareilla>

² <https://www.terveysportti.fi/apps/dtk/ltk/article/hsu00028>

Toimenpidealueen vaikuttavuus riippuu tuotosten tulevasta käytön asteesta ja saatavuudesta, ja tältä osin kehitysmahdollisuutena nostettiin oppaiden erottaminen omaksi kokonaisuudekseen.

Kaikkia toimenpiteitä ei ohjelman päättymisestä johtuen ole pystytty toteuttamaan.

Terveen rakentamisen hankinta- ja omistuspalveluiden vahvistaminen

Toimenpiteistä vähemmälle huomiolle alusta lähtien on jäänyt hankintateeman edistäminen, ja teemassa on toteutettu lähinnä viestinnällisiä toimia vaikuttaviin hankintoihin liittyen.

Osasyinä vähäisemmälle huomiolle olivat, että hankintaan liittyvää kehittämistä tai ohjeistusta on ollut vaikea määritellä sisäilmateemaksi, ja hankintaan liittyvää kehittämistä tekevät myös muut toimijat. Toisaalta hankintojen merkitys kiinteistön elinkaarenaikaiselle toiminnalle on suuri, ja kunnossapidon toimivuuden huomioimatta jättäminen hankintavaiheessa voi aiheuttaa myöhemmin ongelmia, jotka muuten olisivat vältettävissä. Kokonaisvaltaisen ennakoivan kiinteistönpidon näkökulmasta hankintavaiheen vahvempi huomioiminen olisi ollut perusteltua.

"Nyt kun on tehty toimintamallia ja täydentävää tietoa ja tiedämme miten asiat toimii, niin ihan sinne alkupäähän tarvittaisiin sitä osaamista, pitäisi palata mallin alkuun, että kunnat osaisi hankkia sitä toimintamallin mukaista työtä, joka edistäisi ihmisten hyvinvointia työpaikoilla ja oppilaiden hyvinvointia kouluissa."

Osaamisen arviointi ja tarvittavat päivitykset

Teemassa on toteutettu sekä osaamiskartoituksia että niihin vastaavia koulutuksia tai koulutusten kehittämistoimenpiteitä. Osaamisen merkityksen esiin tuominen ja puutteiden kartoittaminen on tunnistettu tärkeiksi, ja laadittuja koulutusmateriaaleja pidetään käyttökelpoisina ja hyödyllisinä. Osin haasteena on tunnistettu, että osa esiin nousseista tarpeista on hyvin laajoja, useita toimijoita koskettavia tai ajattelutavan muuttamista vaativia, joita on vaikea integroida opintojaksoihin. Tällöin tuotetut materiaalit voivat toimia asian esillä pitämisen tukena sekä luoda helpon kanavan teemaan perehtymiseen.

"On tuonut hyvän instrumentin tuoda asiaa esiin, nämä raportit ja selvitykset. Kun asiat otetaan esiin, tartutaan helpommin."

3.2 Terveet tilat -toimintamalli

Keskeiset havainnot

- » Terveet tilat -toimintamalli on ohjelman keskeinen tuotos, ja siinä nivoutuvat ohjelman puitteissa tuotetut sisällöt hyödynnettävään muotoon.
- » Toimintamalli vaikuttaisi päätyneen monissa kunnissa käyttöön. Kuitenkin merkittävä osa asiantuntijoista ei tunne toimintamallia tai ohjelman toimintaa vielä lainkaan. Kaikista kyselyvastaajista 38 prosenttia ei tuntenut toimintamallia tai ohjelman toimintaa lainkaan. Ohjelmaa tuntemattomia oli paljon kaikissa erilaisissa tehtävissä.

Terveet tilat -toimintamalli on ohjelman keskeinen tuotos, ja siinä nivoutuvat ohjelman puitteissa tuotetut sisällöt hyödynnettävään muotoon. Terveet tilat -toimintamalli tukee kuntia ennakoivassa kiinteistöpidossa, ja sen tavoitteena on ratkaista ja erityisesti ennaltaehkäistä sisäilmahaasteita. Toimintamalliin on koottu olemassa olevaa tietoa, ja tunnistettuja tietopuutteita on täydennetty uusilla selvityksillä tai ohjeistuksilla. Toimintamalli on kehitetty verkoston tuella yhdessä kuntien kanssa, ja sitä on kehitetty edelleen palautteen perusteella.

Toimintamalliin tähdännyttä lähestymistapaa pidetään erittäin onnistuneena. Toimintamalli loi jo ohjelman alkuvaiheessa rungon tekemiselle, ja toisaalta toimi hyvänä viestinnällisenä työkaluna kuntien suuntaan. Toimintamallilla on onnistuttu korostamaan systemaattista lähestymistapaa. Ennakoivuus nostettiin positiivisena asiana verrattuna tilanteeseen, jossa vain erilaisia työkaluilla reagoitaisiin esiin nouseviin ongelmiin.

"Se että toimintamalli kehitetty, uskon että sillä on ollut vaikutusta. Nimenomaan tietoisuus kunnille, että tällaisia on. Ketkä kunnat ottaneet käyttöön, voi olla vaihtelua, mutta uskoisin että tuosta ollut hyötyä."

"Arvioisin että hälventää epämääräisyyttä, siellä on luotu prosessit – Kun todetaan että valtakunnallinen toimintamalli ja tämän mukaan tehdään, tuo luottamusta ja hyväksyntää, kun avoimesti puhutaan."

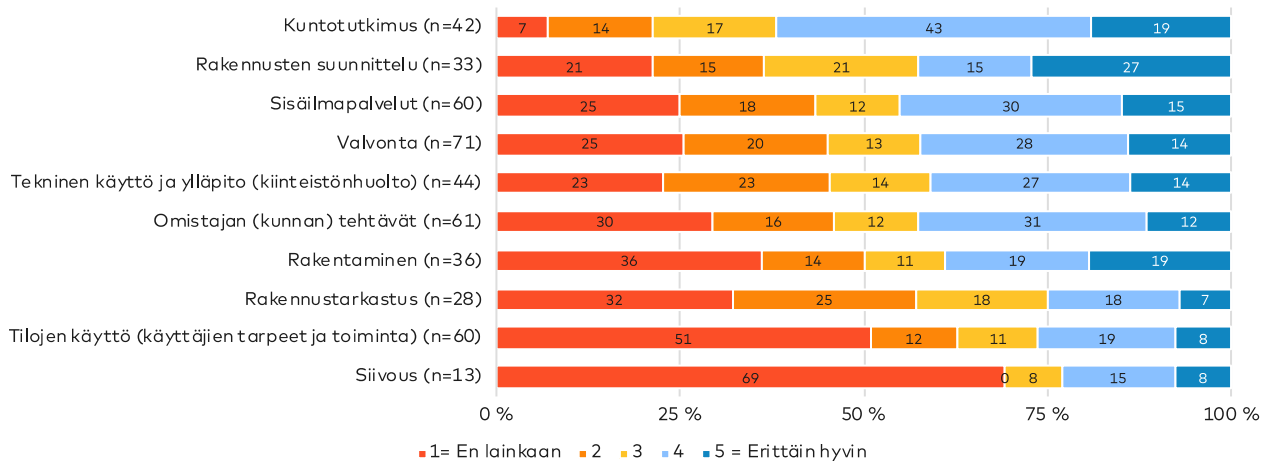
"Olen ohjannut ihmisiä tutustumaan toimintamalliin ja hyödyntänyt itse systemaattista lähestymistapaa pohjana ohjeille ja suosituksille."

Terveet tilat -toimintamalli vaikuttaisi päätyneen monissa kunnissa käyttöön. Kuitenkin merkittävä osa asiantuntijoista ei tunne toimintamallia tai ohjelman toimintaa vielä lainkaan.

Ohjelmaa tunteneista kyselyvastaajista 70 prosenttia oli hyödyntänyt toimintamallia jossain määrin tai paljon omassa työssään (kuviot 7). Myös haastatellut kertovat käyttäneensä toimintamallia tai viestineensä siitä. Samalla on kuitenkin huomioitava, että kaikista kyselyvastaajista 38 prosenttia ei tuntenut toimintamallia (tai itse ohjelmaakaan) lainkaan. Ohjelmaa tuntemattomia oli paljon kaikissa eri tehtävissä, ja vain kuntotutkimukseen liittyvissä tehtävissä toimivista yli puolet tunsivat toimintamallia hyvin tai erittäin hyvin. Näin ollen ohjelman merkitystä on vielä hankala arvioida, ja vaikuttavuus riippuu lopulta siitä, miten kunnan sisällä

toiminta onnistutaan organisoimaan. Mallin laaja tunteminen ei ole edellytys sille, etteikö kunnassa voisi olla sitä vastaava hyvä prosessi ennakoivaan kiinteistönpitoon.

Miten hyvin tunnet Terveet tilat -toiminamallia?

Kuvio 7. Terveet tilat -toimintamallin tunteminen.

Toimintamalli käytössä ollessaan muodostaa edellytyksiä ennakoivan kiinteistönpidon käytäntöjen vakiintumiselle, ja voi siten mahdollistaa myös pysyvän muutoksen. On kuitenkin huomioitava, etteivät pelkkä ohjelmaa tuntevien otos tai haastatteluaineisto kerro luotettavasti käytön laajuudesta tai tunnettuudesta. Ne antavat kuitenkin viitteitä siitä, että malli on ainakin ollut merkityksellinen ja näkyvä osa ohjelman toteutusta.

Kyselyvastaajat raportoivat useista erilaisista tilanteista, joissa ovat hyödyntäneet Terveet tilat -toimintamallia. Näitä ovat esimerkiksi käytännön hankkeiden tuki, prosessien ja toimintamallien kehittäminen, ohjaus, koulutus ja viestintä, valvontaan liittyvät käytännön tehtävät sekä strateginen kehittäminen:

- **Korjaus- ja rakennushankkeet**
 - Tiivistyskorjaukset ja rakenteiden ilmatiiveyden parantaminen
 - Korjauskohteiden suunnittelu ja valvonta
 - Uudisrakentaminen ja peruskorjaus
 - Päätöksenteko tilanteissa, joissa rakennuksesta luopumista harkitaan
- **Sisäilmaprosessien ja toimintamallien kehittäminen**
 - Hyvinvointialueiden ja kaupunkien moniammatilliset sisäilmaprosessit
 - Pienten kuntien sisäilmatyöryhmien työskentely
 - Kaupunkien ja kuntien omat sisäilma- ja kiinteistönhoitomallit, joita on linjattu Terveet tilat -toimintamallin mukaisiksi
- **Ohjaus, koulutus ja viestintä**
 - Koulutustilaisuudet ja valtuustoseminaarit
 - Viestinnässä, tiedotuksessa ja markkinoinnissa (esim. käyttäjille, päättäjille, asukkaille)

- Kansalaisneuvonta ja oman osaamisen kehittäminen
- Oppaiden (esim. tiiveyskorjaukset, ilmanvaihtokatselmus) hyödyntäminen ohjeissa ja suosituksissa
- **Käytännön työ ja valvonta**
 - Terveysturvallisuushallintajien työssä ohjauksen ja neuvonnan pohjana
 - Työpaikkavalvonnassa ja keskusteluissa työnantajien kanssa
 - Kuntien ja vuokranantajien kanssa sisäilma-kohteissa
 - Käytännön tilanteissa, joissa ratkaistaan sisäilmaongelmia tai tehdään ennako-ohjausta
- **Strateginen ja verkostomainen kehittäminen**
 - Toiminnan ja hankkeiden pohjana, ohjaavina asiakirjoina
 - Reagointinopeuden ja sisäilma-mallien kehittämisen tukena
 - Oman toiminnan kehittämisessä ja verkostojen hyödyntämisessä

"Valvontatyössä olemme työpaikoilla keskustelleet terveet tilat toimintamallista."

"Olemme yhdessä rakentaneet kaupunkimme moniammatillisentoimintamallin sisäilma-asioiden käsittelyyn ja edistämiseen."

"Uudisrakentamisessa ja peruskorjauskohteissa."

"Tilanteissa joissa ohjaan muita, joka on pääasiallinen työni terveydensuojeluviranhaltijana."

Case Hollolan kunta

Kunnassa sisäilma-asioihin on panostettu pitkäjänteisesti. Kunnan nykyinen rakennuskanta on suhteellisen nuorta, mikä yhdessä ennakoivan kiinteistönpidon kanssa on pitänyt rakennusten kuntotason hyvänä ja korjausvelan verrattain pienenä. Sisäilmaongelmien ennaltaehkäisyyn ja ratkaisemiseen on laadittu oma prosessikaavio, ja oireilevien henkilöiden kohtaaminen tapahtuu kattavan toimintamallin mukaisesti. Julkisten tilojen ennakoivaa korjaamista, kuten putkiremontteja ja kattotöitä, on voitu toteuttaa ajoissa kunnan omilla resursseilla. Vuosien 2018–2025 aikana sisäilmasta oireilevien määrä on saatu laskemaan noin 40 henkilöstä alle 5–15 henkilöön.

Terveet tilat -toimintamalli on tukenut ja vahvistanut jo käytössä olevia ratkaisuja. Terveet tilat -ohjelmassa tuotetut ohjeet ovat hyvin samansuuntaisia kuin Hollolassa käytössä olevat hyväksi koetut mallit. Terveet tilat -ohjelman toimintamalli on tullut tutuksi ja osaksi alueella hyödynnettäviä ratkaisuja myös koulutuksen myötä. Henkilökunnan osallistuttua asumisterveysosaajakoulutukseen, on ohjelman sisältöjä hyödynnetty myös osaamisen kehittämisessä. Tämä on kehittänyt yhteistä kieltä ja ymmärrystä sisäilma-keskusteluissa. Sanoitusten selkeyttämisen avulla on tarkennettu toimenpiderajojen tulkintaa ja kehitetty vuoropuhelua tilojen käyttäjien kanssa. Ohjelman tuella on voitu vahvistaa ennaltaehkäiseviä toimia, kuten rakennusten tiivistämistä ja materiaalivalintoja, ja siten vähentää sisäilmaongelmia.

3.3 Viestintä ja vuorovaikutus

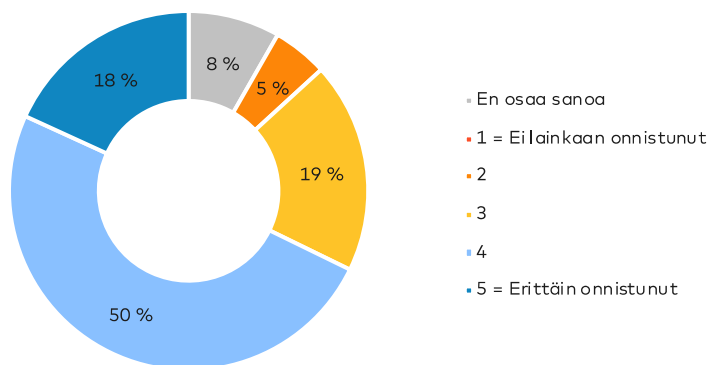
Keskeiset havainnot

- » Ohjelman eri viestintäkanavat vaikuttaisivat muodostaneen toimivan kokonaisuuden.
- » Viestinnässä on pystytty onnistuneesti tavoittamaan ratkaisukeskeinen sävy.
- » Verkkosivujen käytettävyydestä, erityisesti materiaalien jäsentelyn ja löydettävyyden osalta esitettiin kehittämistarpeita.
- » Ohjelma on pystynyt kokoamaan kattavan kuntaverkoston ja tavoittamaan laajasti tarpeellisia toimijoita. Verkoston toimintaa pidetään tärkeänä niin toimintamallin syntymiselle kuin siitä viestimisellekin.

Ohjelman tunnettuutta ja viestintätoimien onnistumista arvioidaan kokonaisuutena positiivisesti.

Ohjelmaa tuntevat kyselyvastaajat arvioivat viestintätoimia yleisellä tasolla hyvin onnistuneiksi (kuvio 8). Vastaajista 68 prosenttia piti toimia melko tai erittäin onnistuneina. Ohjelma on sekä viestinnän että verkostojen avulla pystynyt tavoittamaan määrällisesti suuren joukon kuntia. Kuitenkin on epävarmaa, onko kaikki oleelliset tahot kunnan sisällä pystytty tavoittamaan. Monet tuotetuista sisällöistä ovat jatkuvasti tarpeellisia esimerkiksi kiinteistöjen kehittämisestä ja ylläpitämisestä vastaaville henkilöille, ja heidän tavoitetuksi tulemistansa voi pitää suhteellisen todennäköisenä. Osa sisällöistä puolestaan soveltuu tarkkarajaisempiin tilanteisiin, jolloin tarve hakea tietoa ohjelman tuotoksista on tilannekohtaista. Mikäli kunnassa on käytössä jonkinlainen systemaattinen toimintamalli, on myös oikeiden viranhaltijoiden tavoittaminen todennäköisempää.

Miten arvioisit Terveet tilat -ohjelman viestintätoimia yleisellä tasolla? (n=121)

Kuvio 8. Viestintätoimien onnistuminen.

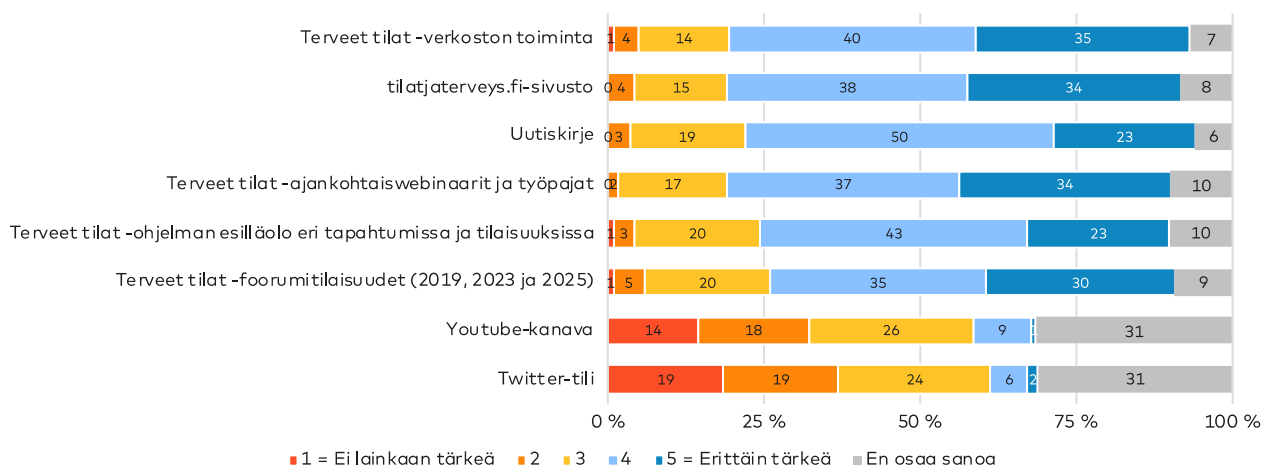
"Olen hämmästynyt kuinka kunnassa oikeasti luettu selvityksiä!"

Viestinnän kanavissa korostuu asiantuntijakohderyhmä, ja ohjelman sisällöt ovat olleet luonteeltaan parhaiten asiantuntijakohderyhmää palvelevia. Ohjelma oli ensisijaisesti suunnattu kunnille ja muille kiinteistöjen omistajille, vaikka se samalla tuotti tietoa myös suurelle yleisölle. Kohdentumisesta johtuen tyypilliset määrälliset mittarit, kuten sivustokävijöiden määrä, kuvastavat melko huonosti viestinnän potentiaalista vaikuttavuutta. Terveet tilat -ohjelman hyödyt syntyvät siitä, että oikeat henkilöt kunnassa onnistutaan tavoittamaan. Osittain tämä on myös herättänyt kritiikkiä suuren yleisön ulossulkemisesta: "Tällainen ohjelma ei saa olla vain sisäpiirille".

Ohjelman näkyvyyteen on osittain vaikuttanut sekin, että ohjelmakauden aikana johtoryhmän taso ja siten koko ohjelman profiili on madaltunut pääministeristä ministeritasolle ja edelleen osastopäällikkötasolle. Ministerien osallistuminen ylittäisi todennäköisemmin uutiskynnyksen. Samalla tämä osaltaan kuvastaa etenemistä kohti tavoitteita, eli ongelman pienenemistä. Parlamentaariset pyöreän pöydän tilaisuudet ovat saaneet jossain määrin näkyvyyttä.

Ohjelman eri viestintäkanavat (verkosto, sivusto, uutiskirje, tapahtumat ja esillä olo tilaisuuksissa) vaikuttaisivat muodostaneen toimivan luontevan kokonaisuuden, jossa yksittäiset kanavat eivät korostu (kuvio 9). Youtube-kanava ja Twitter-tili ovat jääneet vähemmän tunnetuiksi. Terveet tilat -verkon toiminta ja ohjelman verkkosivut näyttäytyvät erityisen tärkeinä ohjelman viestintäkanavina, ja niiden jatkuvuus tulisi tavalla tai toisella pystyä turvaamaan. Verkostojen osalta osin samat osallistujat ovat osallistuneet myös Kuntien sisäilmaverkon toimintaan, mikä mahdollistaa yhteistyötä ja tiedonjakoa jatkossakin. Verkkosivustolle puolestaan ei ole tiedossa mielekästä vaihtoehtoista sijoituspaikkaa, ja mikäli verkkosivuston ylläpito päättyy, menetetään pääsy suuren osaan ohjelman tuotoksista (pl. osa Hankeikkunaan viedystä sisällöstä). Ohjelman laajuuteen nähden viestintäresurssi varsinkin loppukaudella on ollut niukka, ja viestintää voi pitää varsinkin siihen suhteutettuna onnistuneena.

Mitä seuraavista pidät tärkeimpinä viestintäkanavina sisäilman edistämiseen ja Terveet tilat 2028 -ohjelman toimintaan liittyen? (n=119)

Kuvio 9. Tärkeimmät viestintäkanavat.

"Onnistunutta viestintää pienillä resursseilla!"

"Foorumitilaisuudet ammattimaisesti järjestettyjä"

"Viestien selkeys on erityisen onnistunutta."

"Tunnistettava ilme."

"Uutiskirjeet tulee itse luettua läpi."

"Erilaisille kohderyhmille suunnattua viestintää olisi voinut hyödyntää paremmin."

Avovastauksissa viestinnän kanavia pidetään yhtä lailla monilta tasoilta onnistuneina. Kuitenkin myös kehittämistarpeita tunnistettiin. Näissä korostuivat viestinnän parempi kohdentaminen tietyille kohderyhmille, kuten pienille kunnille ja suurille kaupungeille erikseen, sekä enemmän tiettyihin ongelmatilanteisiin. Tiivistäen palautteen voisi kiteyttää toiveeksi yksilöllisemmästä viestinnästä. Toisena keskeisenä toiveena nousi mahdollisuus moniäänisempään ja kriittisetkin viestit huomioivaan keskusteluun, joka osaltaan saa sävyjä ohjelman alkuvaiheiden keskustelusta. Huomioina myös nostetaan vähäinen näkyvyys valtamediassa ja siten suora kansalaisten tavoittaminen, ja mahdollinen hyöty mikä siitä olisi voitu saada, joskaan ohjelmassa tätä ei niin paljolti pyrittykään tavoittamaan. Laajasti vastauksissa esiintyy toive viestinnän ja teeman esillä pitämisen jatkamisesta myös ohjelmakauden jälkeen.

"Näitä toimia olisi pitänyt jatkaa vielä tulevaisuudessakin, juuri päästiin hyvään vauhtiin ja saatiin toiminta näkyväksi."

"Osallistuminen sallivammaksi. Liian sisäpiirimäistä. Vakiovastaajat jotka tiesi, mitä heidän pitää sanoa julkisessa esityksessä. Ongelmia ei saanut käsitellä."

"Kansalaisten tavoittaminen jäi erittäin vähäiseksi tai sitä ei ollut lainkaan - olisi tarvittu valtamediakampanja."

Viestinnässä on pystytty onnistuneesti tavoittamaan ratkaisukeskeinen sävy. Tämä mainittiin erityisesti verrattuna Hometalkoot-ohjelmaan, jossa korostuivat ongelmat ja niihin reagoiminen. Vaikka viestinnän sävyissä on päästy huomattavasti positiivisemmalle tasolle kuin ennen ohjelmakauden alkua, edelleen sanoitusta olisi mahdollista kehittää positiivisia sisältöjä korostavaksi. Esimerkkinä nostettiin fraasi "sisäilmaongelman ehkäisy", jonka vaihtoehtona voisi korostaa hyvän sisäilman ylläpitämistä.

Verkkosivujen käytettävyydestä, erityisesti materiaalien jäsentelyn ja löydettävyyden osalta esitettiin kehittämistarpeita. Osalle on ollut vaikea hahmottaa, mistä eri sisällöt löytyvät, ja miten esimerkiksi oppaat on sijoitettu sivuilla. Havainto liittyy edellä mainittuun nostoon materiaalien löydettävyyden tärkeydestä.

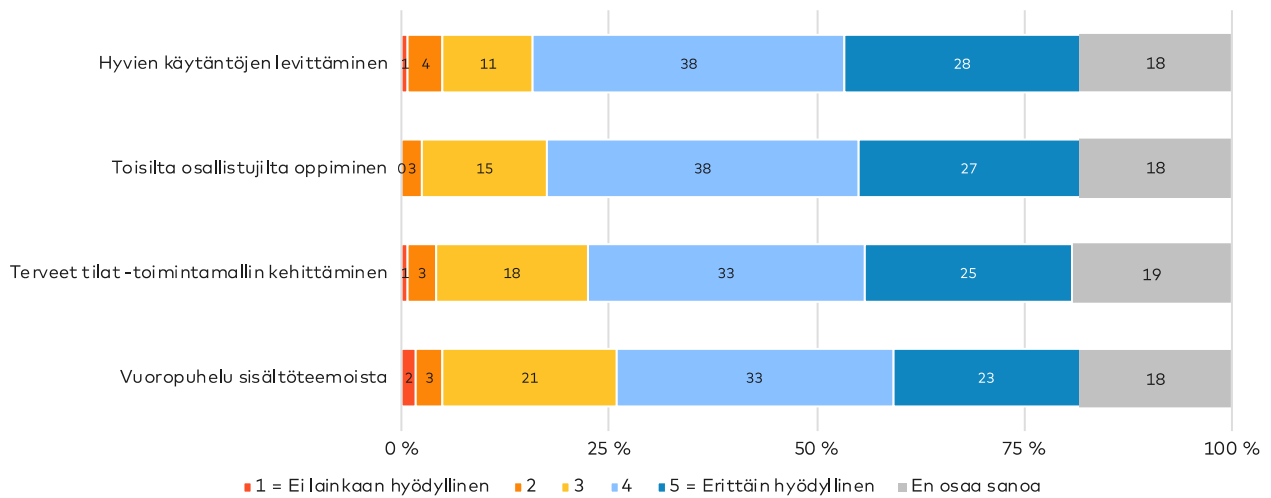
Ohjelma on pystynyt kokoamaan kattavan kuntaverkoston ja tavoittamaan laajasti tarpeellisia toimijoita. Tämä ei kuitenkaan vielä tarkoita, että kaikki tiedon tarvitsijat tuntisivat ohjelman. Terveet tilat -verkoston toimintaa pidetään tärkeänä niin toimintamallin syntymiselle kuin siitä viestimisellekin. Liittymisen helppoutta ja matalaa kynnystä on pidetty hyvänä, ja ohjelman tilaisuuksia ja tapahtumia onnistuneina. Esiin nostettiin, että ohjelmassa on pystytty myös tavoittamaan hyvin esimerkiksi työmarkkinajärjestöjä, joilla on tärkeä rooli työpaikkojen käytäntöjen muodostumisessa ja ratkaisemisessa. Sisäilmaohjelman ohjausryhmän kautta mukana on ollut myös laajasti terveyden edistämisen toimijoita. Terveet tilat -ohjelman verkosto on tukenut myös Sisäilmaohjelman tulosten levittämistä.

*"Kuntaverkosto, mihin on hyvin matalalla kynnyksellä päässyt liittymään.
Tosi hyvä tilaisuuksia pääasiassa Teamsissa, hyviä käytäntöjä tai ohjeistuksia."*

"Tietoa on paljon tuotettu, mutta ne pitäisi nyt seuloa ja saada jatkamaan elämäänsä."

Kuntaverkosto on palvellut osallistuneita organisaatioita monin tavoin. Tärkeimpänä hyötynä nousi kyselyssä esiin hyvin käytäntöjen levittäminen (66 % melko tai erittäin hyödyllinen - vastanneita) ja toisilta osallistujilta oppiminen (67 %) (kuvio 10). Kuitenkin myös vuoropuhelu ja Terveet tilat -toimintamallin kehittäminen nähtiin melkein yhtä hyödyllisinä. Kuitenkin, kuten muidenkin tuotosten ja viestinnän osalta, osallistuneiden positiivinen palaute ei vielä täysin kerro siitä, onko kaikki keskeiset tahot onnistuttu tavoittamaan.

Arvioi seuraavia Terveet tilat -kuntaverkoston hyötyjä organisaatiollenne (n=120)

Kuvio 10. Kuntaverkoston hyödyt organisaatioille.

4 Ohjelman tulokset ja vaikutukset

Tässä luvussa kuvataan ohjelman tuloksia, vaikutuksia ja niiden syntymisen edellytyksiä. Lisäksi tarkastellaan esiin nousseita jatkotarpeita.

4.1 Tulokset ja vaikutukset

Keskeiset havainnot

- » Kaikkien ohjelman tavoitteena olleiden teemojen arvioidaan kehittyneen positiiviseen suuntaan ohjelmakaudella. Kunnissa selkein muutos ohjelmakaudella on ollut systemaattisen toimintamallin yleistyminen.
- » Arvioinnin aineisto viittaa siihen, että suunnitelmallisen kiinteistönpidon toimintamalleja on aikaisempaa yleisemmin käytössä. Ohjelma ei kuitenkaan ole ainoa tekijä, joka tähän muutokseen on vaikuttanut.
- » Vaikuttavuutta ovat tukeneet Terveet tilat -toimintamalliin jäsennetty toimintatapa, yhteistyön ja verkostojen muodostuminen sekä näiden avulla edistyvä asennemuutos ja ymmärryksen lisääntyminen ennakoidun ja suunnitelmallisen kiinteistönpidon tarpeista.
- » Tulosten ja vaikutusten saavuttamista edistäneinä tekijöinä korostuvat ohjelman monialaisuus ja tarkoituksenmukainen kohdentuminen sekä onnistunut toimeenpano niin tuotosten kuin viestinnänkin osalta. Estäneinä tekijöinä korostuvat kehittämisresurssien rajallisuus ja oikeiden kohderyhmien tavoittamisen haasteet.

Kaikkien ohjelman tavoitteena olleiden teemojen arvioidaan kehittyneen positiiviseen suuntaan ohjelmakaudella. Ohjelmalla on todennäköisesti tähän ainakin osittainen merkitys.

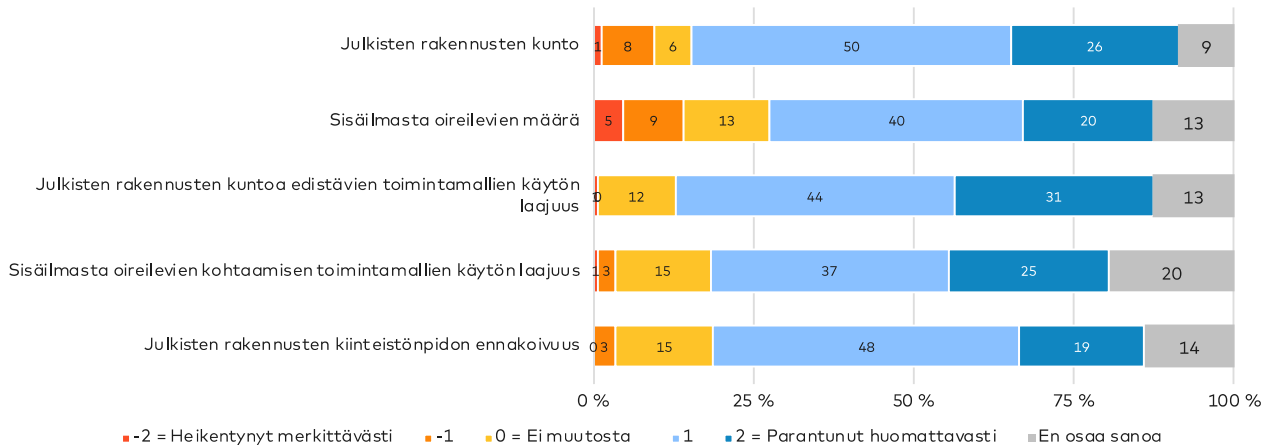
Kyselyvastaajista 76 prosenttia arvioi julkisten rakennusten kunnan parantuneen, 60 prosenttia sisäilmasta oireilevien määrän vähentyneen, 75 prosenttia julkisten rakennusten kuntoa edistävien toimintamallien käytön yleistyneen, 62 prosenttia sisäilmasta oireilevien kohtaamisen toimintamallien käytön yleistyneen ja 67 prosenttia julkisten rakennusten kiinteistönpidon ennakoivuuden parantuneen (kuviot 11). Toimintaympäristön voi siis arvioida muuttuneen erittäin positiivisesti ohjelmakaudella. Monet haastatelluista viittasivat ohjelmakaudella tehtyyn kuntien sisäilmakyselyyn, jonka perusteella kunnissa arvioidaan kiinteistökannan hallinnan sekä sisäilmatilanteen parantuneen³.

Vastaajat kuvaavat kehityksen olleen kuitenkin hyvin eritahtista, ja että julkisten rakennusten kunnossa on edelleen suurta vaihtelua. Vanhojen rakennusten ongelmat ovat osin edelleen vaikeita ja kalliita ratkaista etenkin silloin, jos ylläpitoa ei ole tehty oikein alusta lähtien. Osa kunnista on alkanut panostaa ennakointiin välttääkseen kalliit korjaukset, mutta hyvinvointialueiden ja kuntien

³ Salmela, A., Jalkanen, K., Mäntynen, K., Simpanen, M. & Hyvärinen, A. (2024). Katsaus kuntien sisäilmatilanteeseen – Kuntien sisäilmakysely 2023. THL:n työpaperi 04/2024.

talouspaineet ovat samalla vähentäneet ennakoidua kiinteistönpitoa ja kaventaneet osaamista. Sisäilmaongelmien käsittelyssä reagointinopeus on nopeutunut ja tiedottaminen parantunut.

Miten arvioit ohjelman tavoitteena olleiden teemojen kehittymistä vuodesta 2018 tähän hetkeen? (n=149)

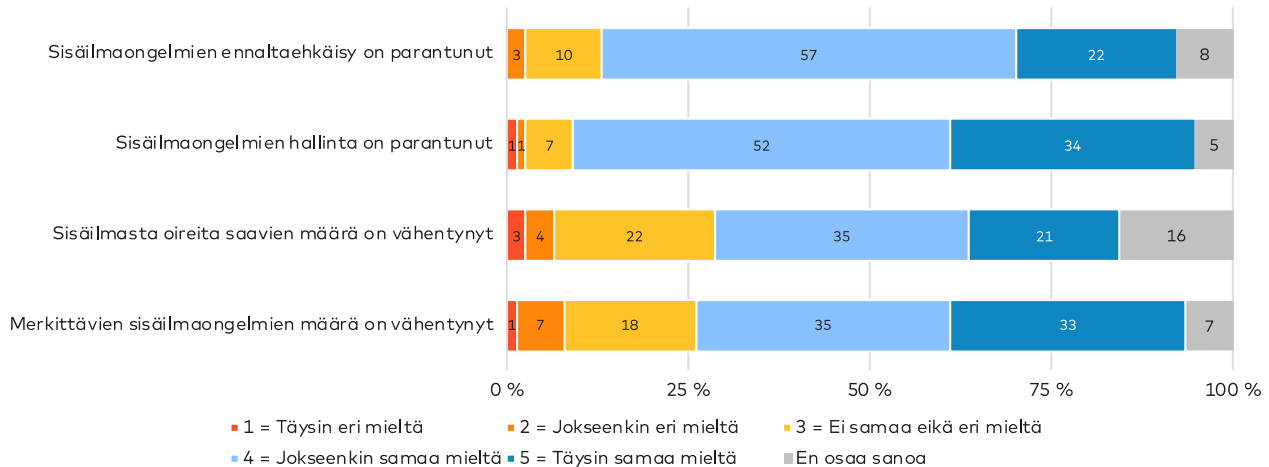

Kuvio 11. Ohjelman tavoitteena olleiden teemojen kehittyminen.

Kunnissa selkein muutos ohjelmakaudella on systemaattisen toimintamallin käyttöönotto.

Kuntavastaajien havainnot täydentävät kuvaa vaikutusten syntymisen tavoista. Lähes kaikki vastanneet arvioivat sisäilmaongelmien ennaltaehkäisyn ja hallinnan parantuneen kunnassaan, ja merkittävä osa myös oireilevien määrän ja merkittävien sisäilmaongelmien määrän vähentyneen (kuvio 12). Avovastausten perusteella kehitys on seurausta monesta tekijästä: rakennuskannan uudistumisesta, selkeistä toimintamalleista, osaamisen kasvusta ja tietoisuuden lisääntymisestä. Näiden ansiosta ongelmiin pystytään reagoimaan aiempaa nopeammin ja tehokkaammin, mikä näkyy edelleen terveellisempinä ja turvallisempina rakennuksina. Yleisimpänä selittävänä tekijänä esiin nostetaan sisäilmamallin tai systemaattisen toimintamallin käyttöönotto. Myös sisäilmaryhmien perustaminen ja toiminta mainitaan muuttuneena asiana.

Arvioi seuraavia väittämiä kiinteistöjen ja sisäilman terveyteen liittyen kunnassasi/hyvinvointialueellanne (n=77)

Kuvio 12. Tilanteen kehittyminen kunnissa.

"Tietoisuutta lisäämällä, ongelmien kartoittaminen, rajapintojen muodostaminen omistajiin."

"Virheet korjataan heti."

"Yhteistyö ja ymmärrys asiakkaiden tarpeista sekä ennakointi ja kommunikointi sisäilma-asioista."

"Koronan jälkeen sisäilmaongelmatilanteet ovat lisääntyneet paljon."

Julkisten rakennusten kunnon paraneminen ja sisäilmasta oireilevien väheneminen olisivat luontevia seurauksia ennakointien toimintamallien käytön yleistymisestä. Arvioinnin aineisto viittaa siihen, että suunnitelmallisen kiinteistönpidon toimintamalleja on aikaisempaa yleisemmin käytössä, ja jo se yksin olisi yksi looginen tekijä tavoitellun vaikutuksen taustalla. Ohjelma ei kuitenkaan ole ainoa tekijä, joka tähän muutokseen on vaikuttanut, vaan taustalla on pidempi kehitys, jossa kunnat toisaalta ovat uudistaneet toimintaansa, ja toisaalta toimintaympäristöön liittyviä tekijöitä, kuten kiinteistökantaan kohdentuvat muutokset palveluverkon karsimisen myötä, jolloin huonokuntoisimmat kiinteistöt ovat todennäköisesti ensimmäisiä karsittavia, jos mahdollista. Sisäilmasta oireilua puolestaan selittää sekin, että yleinen keskustelukulttuuri on rauhoittunut, mihin taas osaltaan varsinkin Sisäilmaohjelman toiminnalla on ollut merkitystä. Toisaalta tulosten saavuttamisen kannalta muutoksen syy on toissijainen, mutta jatkokehittämisen kannalta vaikutusketjujen tunnistaminen auttaa suuntaamaan toimintaa.

Kyselyvastaajat ja haastateltavat arvioivat ohjelmalla olleen merkitystä tavoitteiden saavuttamiseen. Kuntien oma toiminta rajoittaa hyötyjä. Eniten merkitystä kyselyvastaajat arvioivat ohjelmalla olleen julkisten rakennusten kunnon paranemiseen (56 %), mutta myös muihin tavoitteena olleisiin muutoksiin (kuvio 13). Suuruusluokka on yhteneväinen haastatteluaineiston

pohdintojen kanssa: jokin merkitys on todennäköisesti ollut, mutta tarkkaa määrää on vaikea arvioida. Ohjelman eri osa-alueilla puolestaan ei suurta eroa vaikuttaisi olevan merkityksessä tulosten saavuttamiseen (kuvio 14). Tämän voi tulkita niin, että kaikki osa-alueet olivat merkityksellisiä kokonaisuudessa.

Monet arvioivat, ettei täysin vastaavaa ilman ohjelman olemassaoloa olisi ollut mahdollista saavuttaa. Jossain määrin hyötyjä on jo nähtävissä, mutta ohjelmassa tuotetun sisällön hyödynnettävyyttä kannattaa edelleen pyrkiä lisäämään. Toisaalta kuntavastaajilla oli pessimistisempiäkin näkemyksiä hyödyistä, ja esimerkiksi resurssien puuttuminen on vaikeuttanut kehittämistä. Ohjelma on luonut toimintamalleja ja edellytyksiä, mutta edelleen lopullinen hyöty riippuu toteuttajista ja resursseista.

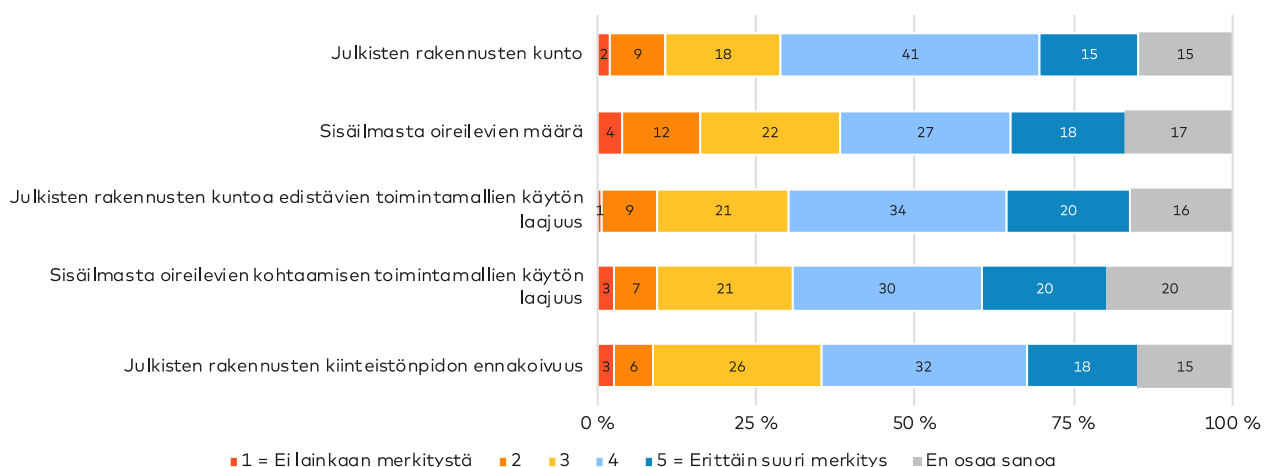
Samalla on kuitenkin huomioitava, että merkittävä osa asiantuntijoista ei tunne vielä ohjelmaa tai sen tuotoksia lainkaan, joten arvio merkityksestä perustuu valikoituneen otoksen näkemyksiin.

"Ohjelman jalkautuminen on ollut vähäistä. Vaikutus myös sen takia vähäinen, että on toimivat omat toimintamallit ja osaamista asiasta. Oireilevien määrän väheneminen johtui koronasta ja Ukrainan sodasta, tällä hetkellä määrä on lähes ennallaan ja ongelmakohteita on paljon."

"Itse ohjelma on ollut hyvä, mutta toteutus heikkoa."

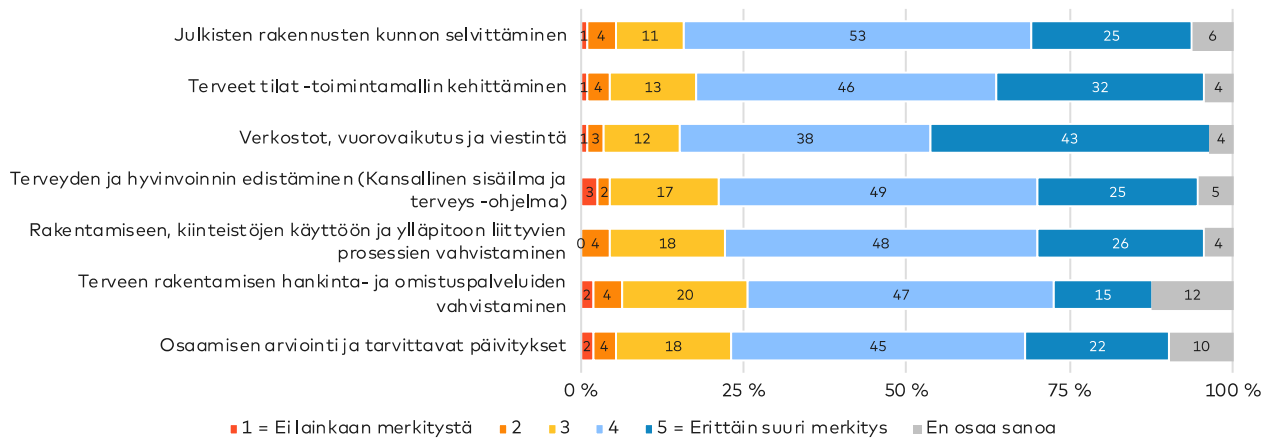
"Ohjelma onnistui luomaan hyvän tavan toteuttaa ylläpitoa, kohdata ongelmia ja löytää ratkaisuja. Eikä pelkästään rakennusten kannalta vaan ihmisten kannalta myös. Hemmetti kun toiminta lopetettiin liian aikaisin."

Miten arvioit Terveet tilat -ohjelman merkitystä edellä mainitsemissi muutoksiin?
(n=149)

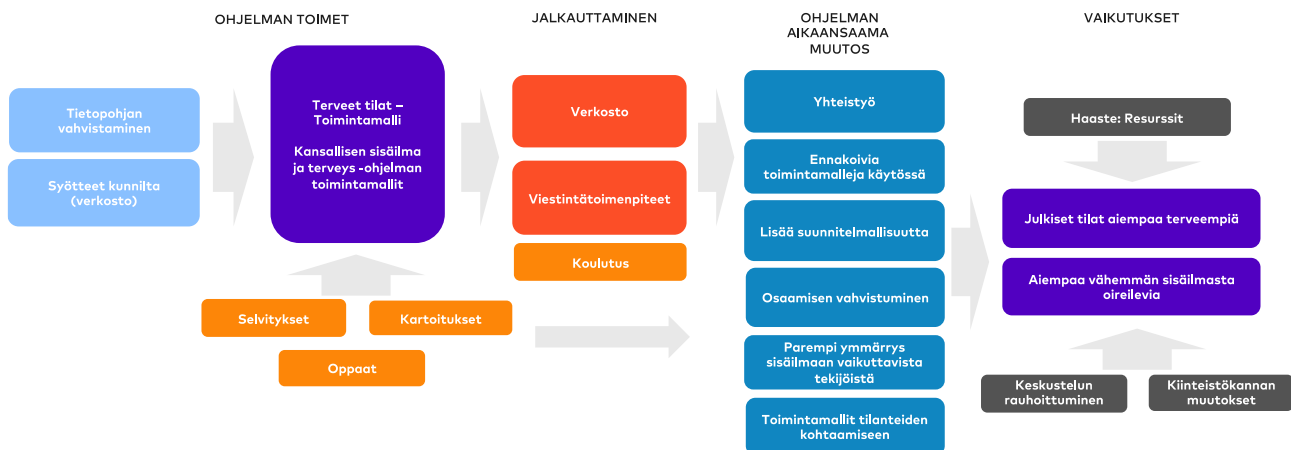
Kuvio 13. Terveet tilat -ohjelman merkitys muutoksiin.

Miten arvioit ohjelman eri toimenpidealueiden merkitystä tavoitteiden saavuttamisen näkökulmasta? (n=113)

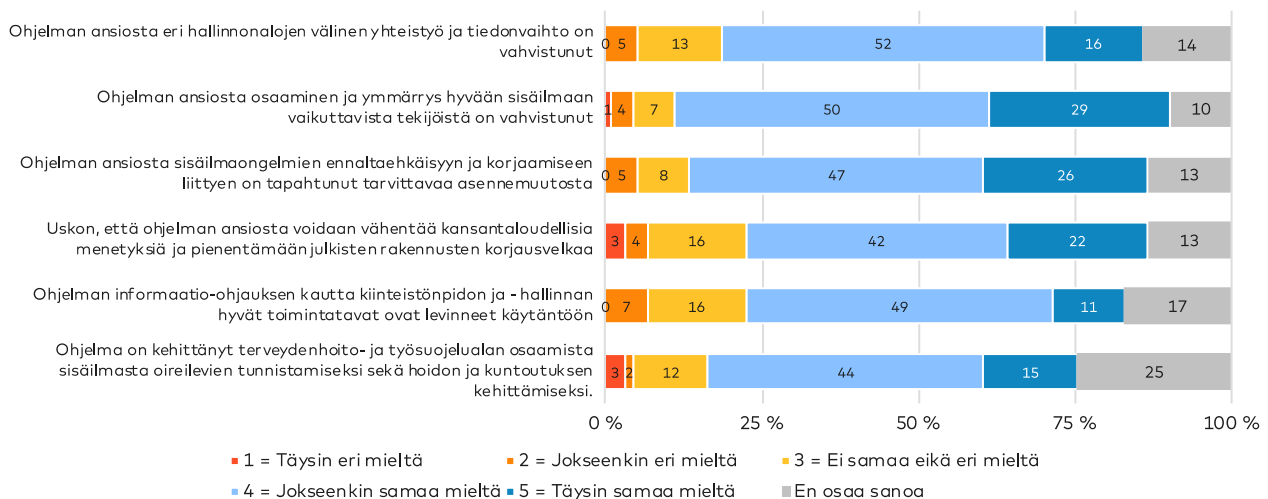
Kuvio 14. Ohjelman eri osa-alueiden merkitys tulosten saavuttamiselle.

Ohjelman vaikutusten syntymistä ovat edistäneet Terveet tilat -toimintamalliin jäsennetty toimintatapa, yhteistyön ja verkostojen muodostuminen sekä näiden avulla edistyvä asennemuutos ja ymmärryksen lisääntyminen ennakoivan ja suunnitelmallisen kiinteistönpidon tarpeista. Kysyttäessä ohjelman keskeisimpiä hyötyjä, vastauksena nostettiin joitakin yksittäisiä konkreettisia selvityksiä tai oppaita, mutta selvästi useammin laajempia, yleisemmän tason havaintoja moniammatillisen yhteistyön yleistymisestä, asennemuutoksesta ja ylipäätään ymmärryksen lisääntymisestä. Nämä ovat hyötyjä, jotka syntyvät ohjelman tuotosten jalkautumisen kautta. Yksittäiset tuotokset voivat olla yksittäisessä tilanteessa hyödyllisiä, mutta koko ohjelman mittakaavassa laajempi muutos nähdään tärkeämpänä, mikä puolestaan myös luo edellytyksiä pidempikestoiselle vaikuttavuudelle. Oheiseen kuvioon 15 on havainnollistettu tätä vaikutusten syntymisen ketjua, jota voi käyttää hyödyksi myös vaikutusten vahvistamisen kriittisten tekijöiden tunnistamisessa. Kuvion 16 kyselyvastaajien näkemykset perustelevat vaikutusten syntymien ketjua. Keskeisimmät tulevaisuuden tarpeet kohdentuvat jalkauttamiseen, eli verkostojen, viestinnän ja koulutuksen merkitykseen muutoksen aikaansaamisessa. Toisaalta myös resurssitilanne haastaa vaikutusten saavuttamista.

Kuvio 15. Ohjelman vaikutusten syntymisen logiikka.

Arvioi seuraavia ohjelman vaikutuksiin liittyviä väittämiä. (n=135)

Kuvio 16. Arvioita ohjelman vaikutusten syntymisen tavoista.

"Eri hallinnonalojen yhteistyö on kehittynyt."

"Sisäilmastoalan termistö on yhtenäistynyt. Osaaminen ja tietämys on sisäilmastoasioista työpaikoilla lisääntynyt."

"Asennemuutos ja uusi tieto sisäilma-asioissa."

"Toimintamallin kehittäminen ja hyvien käytäntöjen jakaminen hyödyksi kaikille (omassa organisaatiossa, verkostoissa ja laajemminkin)."

"Se tässä on huippujuttu, että on ministeriöt saatu yhdessä toimimaan. YM ja STM löytäneet erityisesti toisensa."

Tulosten ja vaikutusten syntymistä edistäneet tekijät

Tulosten ja vaikutusten saavuttamista edistäneinä tekijöinä korostuvat ohjelman monialaisuus ja tarkoituksenmukainen kohdentuminen sekä onnistunut toimeenpano niin tuotosten kuin viestinnänkin osalta. Tulosten saavuttamista edistäneet tekijät tiivistyvät kokonaisuuden onnistumiseen, jossa ohjelma on pystynyt tukemaan kuntia ja muita kiinteistönomistajia muutoksessa kohti aiempaa ennakoivampaa ja suunnitelmallisempaa kiinteistönpitoa tietopohjaa vahvistamalla ja kokoamalla toimijoita yhteen.

"Yleinen positiivinen vastaanotto yhteiskunnassa ohjelman viesteille."

"Ohjelma on tarjonnut sisäilmaan liittyvälle keskustelulle hyvän ja hallitun alustan, jossa keskustelua on voitu käydä asia- ja faktapohjalta."

"Yhteistyö eri kuntien kanssa."

"Tieto lisääntynyt eri toimialoilla ja siitä on syntynyt keskusteluja."

"Valtakunnan tason foorumi missä asiantuntijoita sekä käytännön toimijoita samassa."

Ministeriöiden ja hallinnonalojen välisen yhteistyön vahvistumista pidetään yhtenä keskeisistä ohjelman tuloksista ja samalla muiden tulosten saavuttamista edistäneenä tekijänä. Toteuttajat ja sihteeristö ovat itse pitäneet yhteistyötä toimivana, mutta sellaisena se on näyttäytynyt myös ulospäin. Ennakoivaan kiinteistönpitoon ja sisäilmatilanteiden ratkaisemiseen liittyvät kysymykset ovat moniulotteisia, ja vaativat toimenpiteitä ja ymmärrystä hallinnonalojen rajat ylittäen. Tässä ohjelma on onnistunut. Kokonaisuutena ohjelmaa tuntevat kyselyvastaajat allekirjoittivat hyvin laajasti ohjelman ennakkoon arvioidut vaikutusten syntymisen ketjut, eikä vastausten perusteella voida löytää juurikaan kehittämistarpeita toteuttamisen tavasta.

Toimintaympäristön muutos on tukenut ohjelman toimintaa. Ohjelma on osaltaan vaikuttanut positiiviseen kehitykseen, mutta on selvää, että ohjelman toteutus on hyötynyt siitä, että sisäilmateemoihin liittyviä ongelmia oli jo käsitelty laajamittaisesti ennen ohjelman käynnistymistä mm. Hometalkoot-ohjelman yhteydessä. Monissa kunnissa oli jo ohjelman käynnistyessä kehitetty toimintaa ja panostettu ongelmallisimpien kiinteistöjen tilanteiden ratkaisemiseen. Kokonaisuuden voisikin arvioida sijoittuneen ajallisesti oikeaan hetkeen tukemaan tässä muutoksessa.

"Selvitysten tuottaminen laajalla rintamalla."

"Erittäin korkea osaamisen taso ja tietotaidon levittäminen yhteiseksi kaikille."

"Asennemuutos rakennus- ja kiinteistöalalla."

"Jatkuva viestintä, verkostokokoukset. Tasaisesti tullut, ei pääse unohtumaan."

Ohjelman tulosten saavuttamista estäneinä tekijöinä korostuu resurssien rajallisuus ja oikeiden kohderyhmien tavoittamisen haasteet. Ohjelmatasolla resurssien niukkuus heijastuu tulosten jalkauttamisen ja kohderyhmittäin suunnatun viestinnän vähäisyyteen, jotka molemmat olisivat hyvin työntensiivistä tekemistä selvitysten ja oppaiden hankkimiseen verrattuna. Tyypillinen haaste on, että ohjelman sisällöstä kiinnostuneimmat on helpoin tavoittaa, vaikka juuri ne, jotka eivät vielä aihetta tunne olisi tärkeintä tavoittaa.

Kuntien vaikea taloustilanne on vaikeuttanut kiinteistönpidon ennakoivaa kehittämistä ohjelmakaudella, mikä heijastuu pysyvien vaikutusten saavuttamiseen. Toimintaympäristö ei lähivuosina tältä osin tule helpottumaan. Rajallisten resurssien tilanteessa ennakoiva kiinteistöhoito voisi vähentää tarvetta laajemmille korjauksille. Kuitenkin ennakoitiin ja ylipäättään kehittämiseen on hyvin vaikea löytää resursseja akuutteihin tarpeisiin verrattuna. Tämä muodostaa selvän riskin pidemmän ajan vaikutusten realisoitumiselle ja jo toteutuneen positiivisen kehityksen päättymiselle. Viime kädessä resursseista päättää poliittinen johto, esimerkiksi kunnassa valtuusto. Haasteeksi on tunnistettu, että ennakoiva kiinteistönpito tai ylläpito ei välttämättä nouse poliittisessa päätöksenteossa riittävän korkealle verrattuna muihin tekijöihin. Kunnan viranhaltijoiden osaaminen menettää merkitystään, ellei resursseja kohdenneta ennakoivaan kiinteistönpitoon hankintavaiheesta lähtien. Kiinteistönpito tarvitsee työkaluja poliittiselle tasolle viestimiseen ja ennakoinnin tarpeen perustelemiseen, mutta samalla myös viestinnän kohdentaminen resursseista päättäviin tahoihin olisi perusteltua.

"Viestintä tehoaa vain, jos kaikki saadaan kuulolle. Onko sivuun jättäytyjiä esim. kunnista?"

"Rakennusalan vanhentuneet asenteet ja käytännöt. Julkisen mielipiteen ja lynkkauksen pelko. Onneksi viestintää on jatkettu tavoitteellisesti."

"Lähtötilanteet hyvin erilaisia eri paikoissa sekä resurssit. Poliittinen päätöksenteko ja ehkä puuttuva tahtotila/ymmärrys merkittävydestä."

"Oppaat ja selvitykset eivät varmastikaan ole tavoittaneet kaikkia niin laajasti kuin voisi."

Aihepiirin kärjistynyt historia on vaikuttanut kielteisesti ohjelman toteutukseen vielä hankekaudellakin. Osalla sisäilmasta oireilevista on pitkä historia asiansa laiminlyömisestä ja kuulemattomuuden kokemisesta. Samalla terveydenedistämisen näkökulmasta on hyväksyttävä, että osa henkilöistä oireilee sisäilmasta ilman täsmällistä tunnistettua syytä. Ohjelma voi ehkäistä tilanteiden syntymistä ja tukea hyvillä toimintamalleilla niihin vastaamisessa, mutta jossain määrin vastakkainasettelua on esiintynyt myös ohjelman loppuvaiheessa. Tämä näkyy myös arviointiaineistossa yksittäisinä, hyvin kriittisesti ohjelmaan ja sen toimijoihin suhtautuvina näkemyksinä. Rajallinen määrä epäluottamusta ei kuitenkaan merkittävästi ole enää estänyt ohjelman toteutusta verrattuna käynnistämisen ajankohtaan, jolloin jakolinjoja oli selkeästi havaittavissa.

"Kiinteistöpäälliköt ymmärtää, että pitäisi satsata, mutta poliitikot ei anna rahaa."

"Korjausvelan vähentämiseen suunnattujen resurssien vähäisyys kunnassamme."

"Materiaalia on tullut paljon ja välillä niissä esitettyjen uusien tietojen ja toimintamallien käyttöönotto ei ole ollut niin helppoja ja realistista kun ohjeita tehdessä on ehkä kuviteltu."

Case Kuopion kaupunki

Kaupungilla on ollut oma sisäilmaohje käytössä 2010-luvun alusta lähtien. Viime vuosina Kuopion sisäilmatilanne on kehittynyt myönteiseen suuntaan, ja sisäilmailmoitusten määrä on vähentynyt merkittävästi yli 200 rakennuksesta vajaan 60 rakennukseen. Erityisesti päiväkotien ja koulujen sisäilmatilanne on kohentunut ja epäkohtia on korjattu järjestelmällisesti. Kaupungin tilapalvelut on kehittänyt toimintaansa kohti hallittua ja pitkäjänteistä kiinteistönhoitoa, jossa huomioidaan esimerkiksi ilmanvaihto, kuntotutkimukset ja pitkän tähtäimen suunnittelu.

Terveet tilat -ohjelma on tarjonnut kaupungille tukea ja vahvistusta jo käytössä oleville toimintamalleille. Sisäilmastoklinikat, webinaarit ja uutiskirjeet ovat toimineet sisäisen osaamisen kehittämisen tukena. Ohjelman verkkosivuja on hyödynnetty tietopankkina, johon on helppo ohjata sekä asiantuntijoita että muita toimijoita. Lisäksi ohjelman julkaisut, selvitykset ja tilastot ovat tukeneet kaupungin kehittämistyötä ja laadunvarmistusta. Ohjelma on myös mahdollistanut oman toiminnan peilaamisen laajempiin käytäntöihin erityisesti uudishankkeissa ja rakennusterveyden huomioinnissa. Näin ohjelma on toiminut valtakunnallisena selkänä, vertaistuen lähteenä ja tiedon sekä osaamisen vahvistajana.

Case Sodankylän kunta

Kunnan sisäilmatilanne on parantunut merkittävästi, sillä vuosina 2014–2017 haittailmoituksia saattoi tulla jopa 20–30 viikossa, nykyisin vain yksittäisiä tapauksia. Kouluja ja päiväkoteja on saneerattu, liikuntatiloja kunnostettu ja julkisten rakennusten yleinen kunto on lähtökohtaisesti kiitettävä.

Kunta on kehittänyt oman toimintamallinsa, joka on osaltaan inspiroitunut Terveet tilat -ohjelmassa tuotetuista materiaaleista. Sisäilma-asioista vastaa tiimi, johon kuuluvat tilapalvelupäällikkö ja terveystarkastaja. Käytössä oleva sisäilma-asioihin keskittyvä toimintamalli on mahdollistanut sen, että kunta voi tehdä ennakoivia korjaus- ja investointipäätöksiä ilman "tulipalojen sammuttamista". Terveet tilat 2028 -ohjelma on ollut Sodankylälle vahvistava ja tukevampi elementti oman toimintamallin kehittämisessä. Ohjelma on tarjonnut kokonaisuymmärrystä, ohjeistuksia ja julkaisuja, jotka ovat auttaneet mm. terveyshaittatulkintojen ja VOC-yhdisteisiin liittyvien kysymysten käsittelyssä. Lisäksi kuntatapaamiset ja koulutukset ovat mahdollistaneet verkostoitumisen muiden kuntien kanssa ja samalla oman osaamisen vahvistamisen. Ohjelman materiaaleja on hyödynnetty käytännön toimintaohjeiden luomisessa, ja Sodankylä on itsekin toiminut esimerkikuntana: Muonio ja Kittilä ovat saaneet runkoa omiin malleihinsa Sodankylän kokemuksista.

Terveet tilat -ohjelma on toiminut ennen kaikkea tiedon ja osaamisen vahvistajana, ja vertaistuen lähteenä. Ohjelman antama tuki on auttanut kunnassa systemaattisen sisäilmatyön ylläpitämisessä, toimintamallien kehittämisessä ja rakennusten terveyden seurannassa.

4.2 Jatkotarpeet sisäilmateemassa

Keskeiset havainnot

- » Teeman jatkuvaa esillä pitämistä pidetään edellytyksenä kehitykselle. Jonkinlainen jatko-ohjelma mainitaan yleisenä toiveena turvaamaan kehittämisen jatkuvuutta.
- » Yhdistävänä tekijänä tunnistetuille jatkotarpeille sisäilmateemassa on tarve kuntien ja muiden toimijoiden väliselle yhteistyölle. Kuntien välinen yhteistyö mahdollistaa osaamisen ja hyvien käytäntöjen jakamisen.
- » Koottu tietopohja tarvitsee jatkuvasti ylläpitämistä ja päivittämistä.
- » Vastaavien ohjelmien suunnittelussa on tärkeää puntaroida mahdollisimman laajan toteutuksen ja temaattisen tai kohderyhmittäisen kohdentumisen etuja.

Teeman jatkuvaa esillä pitämistä pidetään edellytyksenä kehitykselle. Vaikka ohjelmakaudella on saavutettu positiivista kehitystä ja suunta oikeaksi, eivät ongelmat ole poistuneet kokonaan. Kehitettyjen sisältöjen jalkauttamista ja viestintää tarvitaan edelleen, jotta tähän asti tavoittamatta jääneet toimijat tai vähemmälle huomiolle jääneet kohderyhmät onnistutaan myös tavoittamaan. Jonkinlainen jatko-ohjelma mainitaan yleisenä toiveena turvaamaan kehittämisen jatkuvuutta. Mikäli sisäilmateemaa ei ohjelmamuotoisesti pystytä pitämään esillä, vaatii se enemmän panostusta muilta toimijoilta. Verkkosivuille kootun materiaalin saatavuuden turvaaminen ja käytettävyyden kehittäminen ovat ilmeisiä askeleita teeman esillä pitämisen varmistamiseksi.

Jatkon koordinointiin luontevimpana vastuutahona pidetään edelleen ympäristöministeriötä rakennusten osalta ja sosiaali- ja terveysministeriötä terveyden edistämisen osalta. Tämä vaatisi jonkinlaista ohjelmamuotoista lähestymistapaa, sillä tehtävää ei voi pitää ministeriöiden ydintoimintona. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Työterveyslaitos, Sisäilmayhdistys ry ja rakennusalan järjestöt ovat relevantteja toimijoita, mutta kunkin näkökulma on kokonaisuus huomioiden rajattu. Teknisesti jatkokehittämistä ja viestintää voisi toteuttaa näiden yhteistyönä, mutta riittävän uskottavuuden saavuttaminen voi olla haastavaa.

Yhdistävänä tekijänä tunnistetuille jatkotarpeille sisäilmateemassa on tarve kuntien ja muiden toimijoiden väliselle yhteistyölle. Ennakoivan kiinteistönpidon ja sisäilmatilanteiden ehkäisemisen tunnistetaan vaativan onnistumista kaikissa rakennuksen elinkaaren vaiheissa aina hankinnasta ja suunnittelusta rakentamiseen sekä tilojen ylläpitoon, käyttöön ja korjauksiin. Eri vaiheisiin liittyy useita eri toimijoita, jotka eivät välttämättä luontaisesti tee yhteistyötä. Verkostomainen ja yhteistyön tärkeyttä kehittävä lähestymistapa tunnistettiin toimivaksi, ja yhteistyötä tulisi jatkaa myös tulevaisuudessa.

Kuntien välinen yhteistyö mahdollistaa osaamisen ja hyvien käytäntöjen jakamisen. Erityisesti pienimpien kuntien resurssit ovat niukat, ja kuntien välinen yhteistyö ja sitä kautta yhteisen asiantuntemuksen vahvistuminen nähdään tavoiteltavana toimintatapana. Ohjelmien verkostot voivat toimia ensimmäisinä kohtaamisen paikkoina, mutta jatkotoimia tarvitaan itse kunnilta.

"Verkosto joka saanut mukavasti tuulta alleen, jakanut hyvin käytäntöjä jne. Pikkuhiljaa kuihtuu jos ei kukaan pyöritä. Jonkin aikaa muistavat."

"Jonkun pitäisi ottaa kokonaisuus haltuun ja jatkaa hyvää toimintaa."

"Kaikkia teemoja olisi tarve jatkaa. Näille olisi tärkeää löytää rahoitus."

"Nyt tulikin vaikea... kyllähän se varmaan ministeriön hommia olisi. Sisältö muuttuu automaattisesti kun tieto lisääntyy tai lainsäädäntö muuttuu."

Koottu tietopohja tarvitsee jatkuvasti ylläpitämistä ja päivittämistä. Ajan kuluessa, toimintaympäristön muuttuessa ja kiinteistökannan uusiutuessa eteen tulee uusia haasteita, jotka vaativat uudenlaista tietopohjaa. Uusia hyviä käytäntöjä ja tutkimustietoa karttuu jatkuvasti, ja nämä tulisi saada integroitua osaksi käytössä olevia toimintamalleja.

Tutkitun tiedon merkitys korostuu tekoälyaikakaudella. Useat haastatellut nostivat esiin tutkitun tiedon kasvavan merkityksen tulevaisuudessa. Ohjelmaa on pyritty toteuttamaan korostetun tietoperusteisesti, mikä vähentää disinformaation tai virheellisen tiedon leviämistä. Tekoälyn käytön valtavirtaistuessa se korvaa myös nykyisiä tietolähteitä kiinteistönpidossa. Toimintamalli ja ohjelmassa tuotetut materiaalit voivat välittyä myös tätä kautta käyttöön hyödyllisinä ja tietolähteinä.

Osaamisen kehittäminen koulutusten kautta on edelleen tärkeää. Lyhytkestoisemmat valmennukset, kuten Työterveyslaitoksen Työpaikan sisäilmaosaajaksi -verkkovalmennus tai Filha ry:n järjestämät koulutukset terveydenhuollon ammattilaisille, ja tuotettujen materiaalien hyödyntäminen osana eri koulutusasteiden opintojaksoja ovat tapoja levittää koottua tietopohjaa alan asiantuntijoille. Peruskoulutuksiin integroitu ymmärryksen vahvistuminen tavoittaa parhaimmillaan vuosien mittaan lähes kaikki uudet työntekijät.

Kyselyvastaajien vastaukset jakaantuvat jatkotarpeiden osalta, mikä kertoo kehittämistarpeista monilla eri sektoreilla (kuvio 17). Vastauksissa korostuvat sisäilman laadun ja siihen liittyvien terveyshaittojen nykytilan tunteminen, rakennusten ylläpitokäytännöt, kokonaisvaltainen kiinteistön tarkastelu, toimialojen välinen yhteistyö sekä sisäilmasta kärsivien tai ongelmia epäilevien ja heitä auttavien tuki ja neuvonta. Toiveet jatkotoimenpiteistä siis kohdentuvat suurelta osin juuri siihen, mitä Terveet tilat -ohjelman puitteissa on kehitetty. Muina toimenpiteinä mainittiin mm. kustannuksiin ja laajempiin yhteiskunnallisiin vaikutuksiin liittyvät tarkastelut sekä alan koulutustason jatkuva kehittäminen.

**Missä teemoissa erityisesti tarvittaisiin jatkotoimenpiteitä?
(valitse 5 tärkeintä, n=119)**

Kuvio 17. Tarpeet jatkotoimenpiteille.

Ilmastomuutoksen vaikutukset kiinteistöihin ja niihin sopeutuminen nousevat tulevaisuuden tarpeina sekä haastattelu- että kyselyaineistossa. Ilmastomuutosta ei voi pitää pelkästään tilojen terveyteen liittyvänä kysymyksenä, mutta sään ääri-ilmiöiden yleistymisen arvioidaan lisäävän riskiä ongelmille, jotka voivat heikentää myös sisäilmaa. Joka tapauksessa Suomessa lämpötilan vaihtelut ovat suuria, mikä haastaa kiinteistöjen kestävyyttä. Jatkossa haasteen merkityksen oletetaan kasvavan.

Hyvinvointialueille siirtyneiden sote-kiinteistöjen kunnossapito on merkittävä kansallinen kysymys. Ohjelman loppuvaiheessa on huomioitu erikseen hyvinvointialueet omalla oppaallaan sisäilmatilanteisiin, ja lähtökohtaisesti ei ole syytä, miksi ohjelmassa kehitetyt materiaalit eivät palvelisi myös hyvinvointialueita. Useissa vastauksissa hyvinvointialueiden kiinteistöomaisuuden kehittämistä ja huomioimista pidetään kuitenkin erityisen tärkeänä tulevina vuosina. Samalla kiinteistöomistuksen keskittyminen on myös mahdollisuus systemaattisempien toimintamallien käyttöönottoon.

Vastaavien ohjelmien suunnittelussa on tärkeää puntaroida mahdollisimman laajan toteutuksen ja temaattisen tai kohderyhmittäisen kohdentumisen välisiä etuja. Terveet tilat -ohjelmassa

toteutettiin laajasti erilaisia tietopohjaa vahvistavia toimia, joiden kohderyhmät myös olivat laajoja. Toisaalta tämä ei mahdollistanut yksittäisiin tuotoksiin liittyvää kokeilemista tai jatkokehittämistä, ja myös viestinnän panostukset jouduttiin jakamaan laajan teemakokonaisuuden kesken. Aineiston perusteella ei voida yksiselitteisesti arvioida, oliko valinta oikea, vai olisiko ohjelma hyötynyt täsmällisemmästä kohdentumisesta. Vastaava pohdinta on laaja-alaisten sateenvarjo-ohjelmien kohdalla yleinen. Optimaalisesti toteutus tehtäisiin sekä laajasti että syvällisesti, mikä luonnollisesti vaatisi myös merkittävästi enemmän resursseja. Vastaavia ohjelmia suunnitellessa on jokaisen toimenpidekokonaisuuden ja toimenpiteen osalta perusteltua arvioida vaihtoehtoja hyötyä, jos vastaava resurssi kohdennettaisiin jonkin toisen toimenpiteen laajentamiseen tai sen jalkauttamisen vahvistamiseen.

"Hyvä ohjelma - sääli, että lopetettiin ennen "määräaikaa". Jonkinlainen alusta sisäilmaan liittyvälle keskustelulle tarvitaan myös jatkossa."

5 Johtopäätökset ja kehittämistarpeet

Tässä luvussa esitetään arvioijien keskeisimmät nostot johtopäätöksiksi ja kehittämistarpeiksi

5.1 Johtopäätökset

1. **Ohjelman kohdentumista julkisiin rakennuksiin pidetään onnistuneena valintana. Ennakoivaan kiinteistönpitoon kohdentuvaa ja terveyden edistämisen teemoilla täydennettyä kokonaisuutta pidetään kattavana.** Ohjelman tavoitekokonaisuus on pysynyt ajankohtaisena ohjelmakaudella. Tutkittua tietoa korostava asiantuntijoille suunnattu ohjelma soveltui hyvin tilanteeseen, jossa keskusteluilmapiiri sisäilmateemojen ympärillä oli kärjistynyt ohjelman käynnistyessä.
2. **Pitkäkestoinen ohjelma on mahdollistanut pitkäjänteistä kehittämistä, jota ohjelman ennenaikainen lopettaminen kuitenkin haastaa.** Ylihallituskautisen ohjelman lisäarvo tunnistettiin selvästi, sillä asennemuutos ja toimintatapojen muutos vaativat aikaa. Ohjelman kuuden toimintavuoden aikana on ehditty saada paljon tuloksia aikaiseksi, mutta ennenaikainen lopettaminen vaikeuttaa tulosten jalkautumista.
3. **Ohjelman toimenpidekokonaisuutta pidetään toimivana, joskin selvityspainotteisena.** Ohjelmassa on tuotettu laajasti erilaisia selvityksiä, kartoituksia ja oppaita sekä viestitty näistä verkoston kautta ja muissa kanavissa. Merkittävä osa toimenpiteistä toteutettiin ministeriöissä hankintoina sihteeristön oman tehtävän ohessa. Toimintamalli ei mahdollistanut laajempien kehittämis-, kokeilu- tai tutkimushankkeiden toteuttamista samoilla resursseilla. Kaikkien yksittäisten toimenpiteiden asemoituminen kokonaisuuteen ei ole välttämättä onnistunut. Mahdollinen vaihtoehtoinen tapa toteutukseen olisi kohdentaa suurempi osa rahoituksesta ohjelman pysyvään henkilöstöön, mikä voisi mahdollistaa strategisemman kehittämisotteen ja pidempiä kehityskulkuja yksittäisten toimenpiteiden välillä. Tehdyt jalkauttamistoimenpiteet eivät kytkeytyneet yksittäisiin projekteihin, vaan sisältyivät ohjelman viestintätoimenpiteiden kokonaisuuteen.
4. **Terveet tilat -toimintamalliin tähdännyttä lähestymistapaa pidetään erittäin onnistuneena, mutta merkittävä osa asiantuntijoista ei sitä vielä tunne.** Toimintamalli loi jo ohjelman alkuvaiheessa rungon tekemiselle, ja toisaalta toimi myöhemmin hyvänä viestinnällisenä työkaluna kuntien suuntaan. Toimintamallilla on onnistuttu korostamaan systemaattista lähestymistapaa ennakoivaan kiinteistön pitoon ja sisäilmaan liittyvien ongelmien kohtaamiseen. Toimintamalli vaikuttaisi päätyneen monissa kunnissa käyttöön, mutta kuitenkin merkittävä osa asiantuntijoista ei tunne toimintamallia tai ohjelman toimintaa vielä lainkaan. Käytössä ollessaan toimintamalli muodostaa edellytyksiä

ennakoivan kiinteistönpidon käytäntöjen vakiintumiselle, ja voi siten mahdollistaa myös pysyvän muutoksen.

5. **Kaikkien ohjelman tavoitteena olleiden teemojen arvioidaan kehittyneen positiiviseen suuntaan ohjelmakaudella. Ohjelmalla on todennäköisesti tähän ainakin osittainen merkitys.** Julkisten rakennusten kunnon arvioidaan parantuneen, sisäilmasta oireilevien määrän vähentyneen sekä julkisten rakennusten kuntoa edistävien toimintamallien ja sisäilmasta oireilevien kohtaamisen toimintamallien käytön yleistyneen. Kunnissa selkein muutos ohjelmakaudella on ollut systemaattisen toimintamallin käyttöönotto. Tilat ovat terveempiä, sisäilmasta oireilevia on vähemmän ja sisäilmateemaan liittyvä keskustelu on rauhallisempaan verrattuna ohjelmakautta edeltävään aikaan. Samalla kuitenkin kuntien vaikea taloustilanne muodostaa jatkuvan haasteen tai esteen kehittämiseksi ja uusien toimintatapojen käyttöönotolle kunnissa. Ohjelmalla on todennäköisesti osittainen merkitys muutoksessa, mutta myös toimintaympäristön muuttuminen (korona, kuntien kehittynyt toiminta, yleinen turvallisuustilanne suurempana huolenaiheena) vaikuttanee havaittuun muutokseen.
6. **Ohjelmassa tuotetut materiaalit oikein käytettynä voivat edelleen parantaa sisäilmatilannetta. Positiivista kehitystä on tapahtunut, mutta sen pysyvyyttä ei ohjelman puitteissa ole pystytty vielä varmistamaan.** Ohjelman resurssit eivät ole suoraan tukeneet kehitettyjen tuotosten kokeilemistä tai jatkokehittämistä, ja ohjelman ennenaikainen päättyminen vei panoksia loppukaudelle suunnitellulta jalkauttamiselta. Monet haastatelluista pelkäävät, että kehitys saattaa pysähtyä, ellei ennakoivan kiinteistönpidon tärkeyttä pystytä pitämään esillä. Kaikissa kunnissa toimintamallit eivät vielä ole vakiintuneet niin vahvasti osaksi toimintaa, että ne toteutuisivat myös tiukassa taloudellisessa tilanteessa. Vastaavasti merkittävä osa niistä asiantuntijoista, joiden ohjelman tuotoksia tulisi soveltaa, ei vielä lainkaan tunne sisältöjä. Laadittu tietopohja ja vahvistunut yhteistyö hallinnonalojen välillä eivät katoa tai lakkaa olemasta ohjelman saavutuksina, mutta käytännön soveltamisen ja hyötyjen syntymisen jatkuminen voi vaarantua, jos teeman merkityksen korostaminen päättyy.
7. **Ohjelman vaikutusten syntymistä ovat edistäneet Terveet tilat -toimintamalliin jäsennetty toimintatapa, yhteistyön ja verkostojen muodostuminen sekä näiden avulla edistytävä asennemuutos ja ymmärryksen lisääntyminen ennakoivan ja suunnitelmallisen kiinteistönpidon tarpeista.** Yksittäisiä tuotoksia useammin vaikuttavuuden syntymisen taustalle nostettiin aineistossa havaintoja moniammatillisen yhteistyön yleistymisestä, asennemuutoksesta ja ylipäätään ymmärryksen lisääntymisestä. Nämä ovat hyötyjä, jotka syntyvät ohjelman tuotosten jalkautumisen kautta. Yksittäiset tuotokset voivat olla yksittäisessä tilanteessa hyödyllisiä, mutta koko ohjelman mittakaavassa laajempi muutos nähdään tärkeämpänä, mikä puolestaan luo edellytyksiä pidempikestoiselle vaikuttavuudelle.

8. **Ohjelman merkitys ymmärretään paremmin kuin väliarvioinnin aikaan, mutta työ tulosten jalkauttamiseksi on edelleen kesken.** Loppuarvioinnin havainnot ovat monilta osin saman suuntaisia kuin vuonna 2022 toteutetussa väliarvioinnissa. Silloinkin ohjelman tunnistettiin systematisoimaan yhteistyötä ja teemoja pidettiin kunnissa tärkeinä. Väliarvioinnin aikaan ohjelman tavoitteita arvioitiin ylätasoisiksi, mutta vastaavia näkemyksiä loppuarvioinnissa ei enää esitetty. Tunnettuus oli väliarvioinnin aikaan vielä kehitymässä, eikä sen voi vieläkään katsoa olevan niin korkealla tasolla, että vaikuttavuuden voisi varmasti todentaa. Toisaalta toimintaympäristössä ohjelmakaudella arvioidaan tapahtuneen erittäin positiivista muutosta, mikä on saanut monet tiedonkeruussa osallistetuista myös arvioimaan ohjelman merkitystä ja vaikuttavuutta positiivisesti. Keskeisiä suosituksia väliarvioinnissa olivat verkostoyhteistyön ja tuotosten jalkauttamisen vahvistaminen. Loppuarvioinnin havaintojen perusteella näitä on pystytty toteuttamaan aiempaa enemmän, ja erityisesti verkoston toimintaa arvioitiin positiivisesti. Samalla kuitenkin vahvempi toimenpiteiden jalkauttaminen on edelleen tärkeä toive jatkoon.

5.2 Kehittämistarpeet

Arviointiaineiston perusteella voidaan nostaa keskeisimpiä jatkokehittämisen tarpeita, joihin tulevana vuosina tulisi kiinnittää huomiota, vaikka ohjelmakausi jo päättyikin.

1. **Sisäilmateemojen esillä pitäminen jatkossakin.** Ohjelman päättymiseen sisältyy riski siitä, että sisäilmateemojen esilläpito ja niihin liittyvä osaaminen kunnissa vähenee, mikä voi johtaa kehityksen pysähtymiseen kunnissa. Kuntien ja muiden kiinteistönomistajien vaikea taloustilanne voi edelleen lisätä riskiä sille, että julkisten tilojen kunnossapitoon ei pysty resursoimaan riittävästi. Jatko-ohjelma nykyisten vastuutahojen toteuttamana on tyypillisin toive, ja poikkihallinnollisuus tärkeä periaate. Kansallisen sisäilma ja terveys - ohjelman jatkuminen mahdollistaa osin teeman esillä pitämistä hieman eri näkökulmaa painottaen.
2. **Tiedon saatavuuden turvaaminen.** Ohjelman keskeinen hyöty on ollut tietopohjan vahvistaminen ja kokoaminen toimintamalliksi. Tiedon saatavuus tulee turvata jatkossakin. Tähän sisältyvät:
 - a. Verkkosivuille kerätyn aineiston ja sen saatavuuden varmistaminen joko sivuston ylläpitoa jatkamalla tai siirtämällä materiaali johonkin helposti löydettävään paikkaan.
 - b. Kuntien ja muiden toimijoiden verkostomaisen yhteistyön tukeminen. Teeman verkostot ovat olleet osin limittäisiä, joten mahdollisuuksia verkostomaisen yhteistyön jatkamiseen on olemassa. Vaikuttavuuden vahvistamiseksi verkostotoimintaa tulisi kuitenkin pystyä kehittämään, ei vain ylläpitämään.
 - c. Materiaalien käytettävyyttä helpottaisi oppaiden ja ohjeistusten korostaminen. Toimintamallin lisäksi nämä ovat monille asiantuntijoille hyödyllisintä ja käyttökelpoisinta sisältöä, ja niiden saatavuutta olisi tarkoituksenmukaista

priorisoida esimerkiksi tuomalla ne selkeästi näkyväksi omana kokonaisuutenaan. Ohjelman rakenteen mukainen jaottelu on hallintolähtöinen, eikä vastaa käyttäjien tarpeita. Erityisesti suunnittelijoiden tavoittamista ja näkökulmaa tulisi huomioida.

3. **Viestinnän ja ohjeistuksen kohdentaminen päättäjille.** Resurssien kohdentaminen ennakoivaan työhön on haasteena monessa kunnassa määrärahojen kohdentuessa enemmän akuutteihin ja laajempiin korjaushankkeisiin. Myös ohjelman toimenpiteissä hankintaan ja omistajan tehtäviin kohdentuneet toimet jäivät vähemmälle huomiolle. Jatkossa sisäilmateemaan liittyvää viestintää tulisi kohdentaa myös päättävälle tahoille, viime kädessä kuntien valtuustoille.

owalg'roup